

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ YUNANİSTAN ANAYASASINDA MİLLET, HALK VE YUNANİSTAN VATANDAŞLIĞI

*Yrd. Doç. Dr. Turgay CİN**

ÖZET

Her modern ve demokratik devletin kendi anayasası mevcuttur. Devletin rejimini, hükümet şeklini o devletin anayasası belirler.

Yunan Anayasası “millet” kavramını “halk” kavramından ayırmaktadır. Yunanistan devletin rejiminin demokratik olduğu anayasasında öngörülmektedir ve “halk” egemenliğine yani Yunan vatandaşlarına dayandığı ifade edilmektedir. Yunanistan Anayasasına göre, Devlet gücü, sadece halkın yararı için değil, fakat aynı zamanda ulusun yararı için de icra edilmelidir.

Ulus, ortak tarih, ortak kültür, ortak ideal, ortak gelenek ve genellikle ortak dil, ortak din ve ortak kökenden geldikleri inancına sahip olan bir insan topluluğunu ifade eder. Halk, aynı devletin ülkesinde yaşayan, aynı devletin vatandaşı olan insan topluluğudur.

Yunanistan’da ulus kavramı ile geçmişten geleceğe nesiller boyu zaman içindeki bütün Yunanlılar kastedilmektedir. Yunanistan’da halk denildiğinde, geniş anlamda bütün Yunanistan vatandaşları anlaşılır. Yunan ulusal kimliğinin içeriği aynı zamanda dinidir.

Yunanistan Anayasası ve yasama organı, yabancılara Yunanistan vatandaşlığının verilmesi kriterlerini düzenlemiştir. Bir yabancıya Yunan vatandaşlığının verilmesi, o kişinin Yunan toplumu ile uyum sağlamanın en son aşamasıdır.

* Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Devletler Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: turgay.cin@ege.edu.tr

Anahtar Kelimeler

Diaspora, demokrasi, vatandaş, yabancı, milli, milliyet, millet, ulus, halk, Anayasa.

ABSTRACT

Each modern and democratic state has its own constitution. Regime of state and form of government are determined by the constitution of that state.

Constitution of Greece dissociates the term of “nation” from the term of “people”. It is stated in the Constitution that state regime of Greece is democratic and it is based on sovereignty of “people” which means Greek citizens. According to the Constitution; state power must be enforced not only on behalf of people but also on behalf of nation.

Nation indicates a community which has common history, ideal, tradition and generally common language, religion and belief or a common origin. Community is formed by people liv'ng in that state's territory.

In Greece, term of nation refers to all Greeks for generations from past to present. It is understood all citizens of Greece in broad terms when speaking of people in Greece. Content of Greek national identity is also religious.

The Constitution of Greece and legislative power settle the criteria of conferring foreigners the citizenship of Greece. It is the final phase of accommodating a foreigner to Greek community is to confer that person the Greek citizenship.

Keywords

Diaspora, democracy, citizen, national, nationality, nation, people, constitution.

GİRİŞ

Bilindiği üzere her modern ve demokratik devletin kendi anayasası mevcuttur. Anayasa devletin en üst ve üstün yasasıdır. Devletin rejimini, başka bir deyişle hükümet şeklini o devletin anayasası belirler. Anayasa devletin örgütlenişini, işleyişini, vatandaşların haklarını, temel yükümlülüklerini düzenler ve belirler. Yunanistan'daki askeri cunta, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtını 20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirmesinden sonra, sona erdi ve Ocak 1981'de Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan'da demokrasiye geçilmesiyle birlikte 1975 yılında kabul edilip yürürlüğe giren Yunanistan Anayasasında 1986, 2001 ve 2008 yıllarında bazı iyileştirmeler ve değişiklikler yapıldı. Yunanistan Anayasası, Yunan Devletin temel yasasıdır ve bütün diğer hukuki düzenlemeler, Yunanistan Anayasasının madde hükümlerine uygun olmak zorundadır. Anayasa, tekrarlayalım ki devletin tüm kanunlarının, yasal düzenlemelerinin dayanması gereken devletin en üstün yasasıdır. Yunanistan Anayasasında, Anayasanın temel ilkelereinden olan halkın egemenliği, hukuk devleti, sosyal devlet ve erkler ayrılığı dikkat çekmektedir. Yunanistan Anayasası toplam 120 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerde, devletin rejimi, bireysel ve sosyal haklar, devletin üç erkinin -yasama, yürütme ve yargının- örgütlenişi ve işleyişi hüküm altına alınmıştır. Anayasa, hükümet biçimini, devletin birincil yükümlülüklerini belirtir, barış, adalet, diğer devletlerle dostluk ilişkileri geliştirmek, insan onuruna saygı ve bunların korunması amacını güder. Anayasa, Devletin teşkilatlanmasını/organizasyonunu ve işleyişini düzenler. Vatandaşların, bireysel, sosyal ve siyasal haklarını, yükümlülüklerini belirler ve düzenler. Her demokratik devlette olduğu gibi, Yunan Meclisi tarafından kabul edilen yasalar, Yunan Anayasası ile tutarlı ve uyumlu olmalıdır, aksi halde anayasaya aykırı olarak kabul edilecektir.

Anayasa metni arttırılmış resmi güce ve genel hukuk kuralları ile devlet adına görev ifa eden kurumların eylem ve işlemleri karşısında resmi/tipik üstünlüğe sahiptir. Yani hukuk kuralları ve yönetimin işlem ve eylemleri Anayasaya aykırı olamaz¹. Yunanistan Anayasasının 120/4. maddesine göre, "Anayasaya bağlılık, Yunanlıların yurtseverliğine emanet edilmiştir..."

¹ **Μανιτάκης, Α.:** Τι είναι Σύνταγμα, εκδ. Σαββάλας, Ατina 2007, s. 57-58.

“Anayasa” kavramı, hükümet biçimi rejimi ile ilgilidir ve terim olarak, Anayasaya “riayet”, bunun korunması anlamına gelir².

Her devlet, kapladığı alan, ülke yani coğrafya, devlette yaşayan halk, siyasi iktidarın gücü, gücün kullanılış biçimi ile tanımlanır. Bir devletin organize olduğu biçim ve siyasi iktidarın gücünü icra ettiği şekil, o devletin rejimini belirler. Devlet yönetiminde en çok bilinen hükümet etme biçimleri monarşi, oligarşi ve demokrasidir. Bugün birçok devlet demokrasi ile yönetilmektedir. Yunanistan’ın siyasi sistemi aşağıda geniş bir biçimde inceleneceği üzere ve Anayasasında belirtildiğine göre, bir “parlamenter cumhuriyettir” ve devlet başkanı olarak da cumhurbaşkanı görev yapmaktadır. Demokratik bir toplumda ve devlette, devlet denilen tüzel kişilik ya da başka bir deyişle hükmi şahsiyet, siyasi gücünü üç farklı işlevle icra eder. Bunları şöyle sıralayabiliriz: a) Yasama -Parlamento ve Cumhurbaşkanı- b) Yürütme -Hükümet ve Cumhurbaşkanı- ve c) Yargı-mahkemeler-.

a) Yasama Gücü, yasamanın görevi yasaları formüle etmek ve yasaları meclisten geçirmektir. Kısaca kanun çıkarmaktır. Yasama gücü, Parlamento tarafından kullanılır. Yunanistan’da Parlamento üyeleri, Yunan halkının seçtiği üç yüz (300) temsilcilerinden yani milletvekillerinden oluşmaktadır. Yunan Parlamentosundaki milletvekilleri, çıkaracakları yasa metinlerini inceleyerek, araştırarak görüşlerini özgür iradeleri çerçevesinde bildirerek ve oylamaya katılmak suretiyle ya kabul ederler ya da reddederler. Eğer yasa Meclis -milletvekilleri- tarafından kabul edilirse, Cumhurbaşkanının yasayı imzalaması için Cumhurbaşkanlığına gönderilir. Resmi Gazetede yayımlanarak yasalar yürürlüğe girerler. Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gereği olarak yasalar herkesi -cumhurbaşkanı, başbakanı, bakanları ve en nihayetinde bütün vatandaşları ve hatta ülkeye gelen yabancı uyrukluları dahi- bağlayıcı niteliktedir. Devlet adına görev yapan hiç kimse kaynağını anayasa ve yasadan almayan hiçbir yetkiyi, devlet adına kullanamaz. Yürürlükteki yasalara aykırı davranmak, hukuk kurallarının, yasaların ihlâli anlamına gelir ve duruma göre yaptırım/ceza da söz konusu olabilir. Ayrıca Mecliste milletvekilleri, milletin çıkarlarını gözeterek, eğitim, sağlık, ekonomi, dış politika gibi ve diğer devletlerle ilgili olarak önemli konularda fikir alışverişinde bulunarak, tartışarak kararlar alırlar. Hükümet de bu yasa

² Μανιτάκης, s. 125.

ve kararlar çerçevesinde devlet adına yetki kullanır, işlemlerde bulunur ve devlet denilen tüzel kişiyi dört yıllık bir süre için yönetir. Halk hükümetin icraatlarından memnun kalırsa yeniden seçebilir. Burada önemle altı çizilmesi gereken nokta devlet ile hükümetin aynı şey olmadığı bu iki terimin, kavramın birbirinden farklı olduğudur. Meclis yani millet, halk tarafından seçilmiş olan milletvekillerinden oluşan Parlamento, hükümetin -Başbakan ve Bakanların- çalışmalarını denetler.

b) Yürütme Gücü, ana görevi devlet denilen tüzel kişiyi yönetmektir. Bu da Meclis tarafından kabul edilen yasaların uygulanmasıyla gerçekleştirilir. Yürütme dediğimizde, bir tarafta Cumhurbaşkanı, diğer tarafta Başbakan ve Bakanlardan oluşan hükümet, başka bir deyişle dört yılda bir seçimlerin yapılmasıyla değişen “siyasi iktidar” anlaşılır. Yürütme gücü, Cumhurbaşkanı ve Hükümet tarafından icra edilir. Hükümet, Başbakan ile Bakanlardan oluşur ve hükümeti Başbakan yönetir. Her Bakan, Bakanlığının konuları ile ilgilenir. Hükümetin başı olan Başbakan ise, Bakanlarının çalışmalarını koordine eder.

c) Yargı Gücü, ana görevi bütün vatandaşların ve hatta ülkede bulunan yabancı uyrukluların uyuşmazlıklarını Parlamento tarafından konulan yasalar uyarınca çözmektir. Yargı yetkisini yine yasalarca yetkili ve görevli kılınan mahkemeler gerçekleştirmektedir. İnsanlar, devlet veya kendi yurttaşları ile anlaşmazlıklarını ya da sorunlarını çözmek için mahkemelere başvururlar. Demokratik bir devlette, vatandaşlar yasaları ihlal edip, yasadışı eylemler yaparlarsa -hırsızlık, cinayet, dolandırıcılık, mala zarar vermek vb gibi-, o zaman Yargıçlar, kararlarıyla adaleti tecelli ettirirler.

Sonuç itibarıyla herhangi bir demokraside hükümet, vatandaşlarının ilerlemesini, gelişmesini ve devletin düzgün işleyişini hukuk düzeni çerçevesinde sağlamak zorundadır.

Bir siyasal sistem olarak demokrasinin antik Atina’da ortaya çıktığına inanılmaktadır. Birçok devlet, bugün demokrasi ile yönetilmektedir. Bu da halkın, milletin devlet denilen tüzel kişinin yöneticilerini, kendi temsilcilerini/milletvekillerini kendi özgür iradesi ile seçmesi anlamına gelmektedir. Her demokratik devlette, vatandaşlar, millet ya da halk, özgürlük ve eşitlik değerlerinin tadını çıkarır. Günümüz modern Batı devletlerinin büyük bir çoğunluğunda artık “Parlamentar Demokrasi” denilen Cumhuriyet rejimi

hüküm sürmektedir. Demokrasi dediğimizde, kayıtsız şartsız milletin ya da halkın egemenliği anlaşılır. Halkın kendi temsilcilerini seçmesi evrensel nitelikli bir haktır ve dolayısıyla halkın seçtiği temsilcileri de öngörülen hukuk kuralları çerçevesinde”Devlet” daha doğru bir ifade ile Devlet denilen tüzel kişi adına güç kullanma yetkisine sahiptir. Demokrasi, millet ya da halk egemenliğinin ikiz kardeşidir. Bütün güçler halktan kaynaklanmaktadır, halk için, halk adına ve halkın lehine ve milletin çıkarına icra edilmektedir. Yani, halk egemendir, yücedir, her şeye gücü yetendir. Fakat temsilcilik sistemi içinde halk bu gücünü temsilcilerine, milletvekillerine geçici bir süre için vermektedir, devretmektedir. Halkın seçtiği temsilcileri de halkın adına halk için bu gücü icra etmektedirler. Bu noktada önemli olan biz bireyler olarak her birimizin halk egemenliğini nasıl anladığımızdır? Ya da halk egemenliği ilkesinin nasıl uygulandığıdır? Bir temsili Demokraside siyasetçiler yani temsilciler başka bir deyişle milletvekilleri en iyi bir biçimde ve laikiyle milleti, halkını temsil etmesi gerekenlerdir. Bu makalenin araştırma konusunu da işte, Yunanistan Anayasasındaki millet, halk ve dolayısıyla vatandaşlık kavramları oluşturmaktadır.

I. GENEL OLARAK MİLLET, MİLLİYETÇİLİK, HALK VE HALKÇILIK KAVRAMLARI

Bu konuyu araştırmaya önce genel olarak kavramların terminoloji ve etimolojisi ile başlamak faydalı olacaktır. Çünkü bu konunun doğru anlaşılabilmesi ve kavram kargaşasının önüne geçilebilmesi bakımından terminolojinin iyi bilinmesi ve kural olarak Türkçeye, yabancı dillerden ve özellikle İngilizce üzerinden tercüme yapıldığından bu konunun İngilizce terimlerle de bağlantısını kurarak doğru çeviri yapmamız ve doğru anlamamız ya da doğru anlamlandırmamız bakımından önem arz etmektedir. Bu bakımından genel terminolojiden başlamak önem kazanmaktadır.

A. Millet ve Milliyetçilik

Türkçede “millet” ya da “ulus” dediğimizde, İngilizcedeki “nation³” terimine tekabül ettiğini hemen ifade etmemiz gerekmektedir. Türkçede

³ “Nation”: Millet, ulus, ülke, devlet, kavimdir. Bkz. Özbalkan, N.: İngilizce-Türkçe Genel Sözlük, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 644.

ulusal/milli, uyruk, tebaa ve vatandaş dediğimizde bunun İngilizcedeki karşılığı “national⁴”dır. Türkçedeki “millet/ulus”, İngilizcedeki “nation”, Yunancadaki “έθνος (ethnos)” teriminin, Almanca-Yunanca sözlükteki karşılığı ise “dieNation, dasVolk, der Volkstamm, die Völkerschaft, das Völkerrecht⁵” olarak ifade edildiği görülür. Almandaki “die Nationalität” Türkçede “milliyet”, “dasVolk”: “halk”, “Völkerschaft”; kabile, “Völkisch” ise İngilizcedeki “national” anlamlarına gelmektedir. Diğer taraftan “milletlerarası hukuk”a, Almandaki “das Völkerrecht” denilmektedir. Diğer taraftan “millet /ulus” kavramı Yunanca “έθνος (ethnos)⁶” terimi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Ulusçuluk/milliyetçilik⁷” kavramlarının İngilizcedeki karşılığı “nationalism”dir. “Ulusçu/milliyetçi” dediğimizde ise, bunu İngilizcede karşılayan “nationalist” terimidir. Türkçedeki, “milliyet, ulusallık, uyrukluk, tabiiyet” kelimelerinin İngilizcedeki karşılığı ise “nationality⁸”dir⁹. Almandaki “dasVolk” terimi “halk”, “Völkerschaft” kavramı da “kabile” anlamlarındadır¹⁰. Diğer taraftan bu yazdıklarımızı bir kez de tersinden okursak ve özetleyerek, değerlendirecek, İngilizcedeki a) ”Nation”; ulus/millet, b) “National”; ulusal milli, uyruk, tebaa, vatandaş, c) “Nationalism”; ulusçuluk,

⁴ “National”: Ulusal, milli, uyruk, tebaa, vatandaş, yurttaştır. Bkz. **Özbalkan**, s. 644.

⁵ Bkz. ΣυγχρονοΕλληνογερμανικό Λεξικό, Diagraf Yayınları, Atina, Tarih Yok, s. 418.

⁶ Bkz. ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ YUNANCA TÜRKÇE SÖZLÜK, Rodamos Yayınları, Atina 1994, s. 229.

⁷ Türkçe sözlüklerde, “Milliyetçilik” ile “Ulusçuluk” terimlerinin eşanlamlı olduğu belirtilmektedir. Arapça bir sözcük olan “Millet” sözcüğünü türettiğimizde “ulusçuluk” sözcüğünün eşanlamlısının esasen “milletçilik” olması gerekir. Şöyle ki: Millet = Ulus, Milleti = Ulusu, Milletçi= Ulusçu, Milletçilik = Ulusçuluk, Milli = Ulusal, Millici = Ulusalcı, Millicilik = Ulusalcılık. Bu şekilde devam edildiğinde “ulusçuluk = Milliyetçilik eşanlamına gelmemesi gerekir. Çünkü “milliyetçilik” sözcüğü bir aidiyeti belirtir. Anlamı, “bir millete ait olma”dır ve siyasi bir anlam taşımamaktadır. Türkçe sözlüklerde, milliyetçilik ile eşanlamlı tutulan ulusçuluk ise siyasi anlam taşımaktadır. Bkz. <http://www.birgaripmatematikci.com/egitim/bilgi-bankasi/karma-bilgi-bankasi/861-ulus-ve-halk-kavramlari-nedir.html> (30.06.2013).

⁸ “Nationality”: Milliyet, vatandaşlık, yurttaşlık, ulusallık. Bkz. **Özbalkan**, s. 645; Nationality: Milletçe. Bkz. **Özbalkan**, s. 645.

⁹ Bkz. Altın Sözlük Golden Dictionary Genişletilmiş Yeni Baskı, İngilizce/Türkçe, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, s. 540.

¹⁰ Bkz. ΣυγχρονοΕλληνογερμανικό Λεξικό, Diagraf Yayınları, Atina, Tarih Yok, s. 418.

milliyetçilik, ç) “Nationalist”; ulusçu, milliyetçi, d) “Nationality”; milliyet, ulusallık, uyruklu, tabiiyet olarak Türkçeye tercüme edilmektedir¹¹. Sonuç olarak, “nationals” terimi: milli, ulusal, vatandaş/uyruk, nasyonal: yurttaş olarak tercüme edilir. Türkçedeki, “tabiiyet” terimi “allegiance, citizen, nationality/citizenship” anlamına gelmektedir.

Milli/ulusal, nasyonal: “national” kelimeleri, Yunancada “εθνικός (ethnikos)” anlamındadır. Türkçedeki “etnik¹²” terimi İngilizcede “ethnic”, “ethnical,” Yunancada ise “εθνοτικός (ethnotikos)” kelimesidir. “Etnik” terimi Türkçede budunsal, kavmi anlamındadır. Etnik, “budun bakımından olan, kavmi¹³” anlamına gelir. “ethny” kelimesi ise, kavim, budun anlamına gelmektedir. İngilizcedeki “Nationality” kavramı Yunancada “εθνότητα (ethnotita)” Türkçede milliyet, ulusallık, budun, millet, cemaat anlamlarındadır. İngilizcedeki “ethnic”, “ethnical,” Türkçedeki “etnik” kelimeleri etimolojik olarak Yunancadaki “εθνοτικός (ethnotikos)”, “εθνότητα (ethnotita)”, “έθνος (ethnos) kelimesinden gelmektedir.

Millet sözcüğü, Arapça bir sözcüktür ve çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu anlamındadır. Bir yerde bulunan kimselerin bütünüdür yani herkeştir. Benzer özellikleri olan bir insan topluluğudur¹⁴. “Millet”, teriminin dilimizde kullanılan eşanlamlısı “ulus¹⁵” terimidir. Anlam bakımından “millet” ve “ulus” terimi aynı anlamdadır. Fakat Türkiye’deki uygulamada “ulus” kavramı “seküler¹⁶” ya da “laik” nitelikli

¹¹ Bkz. Altın Sözlük Golden Dictionary Genişletilmiş Yeni Baskı, İngilizce/Türkçe, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, s. 540.

¹² “Ethnic”: Etnik, ırka ait, ırksal, budunsal, kavmidir. Bkz. **Özbalkan**, s. 50.

¹³ Bkz. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981, s. 281.

¹⁴ Bkz. “millet” maddesi, Türkçe Sözlük, Milliyet Yayınları, 1992; Ayrıca bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f636b206ed23.02024265 (30.07.2013).

¹⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f6329fc43497.31397771 (30.07.2013).

¹⁶ Seküler, sekülerlik ve sekülerizm sözcükleri, “Din merkezli veyahut dinî öğeleri hukukî ve siyasî anlamda tayin edici kılan bir yaklaşımın tersine, bunları hukukî ve siyasî kümeden ayıran bir yaklaşımı tanımlar. Çok geniş bir terim olan sekülerizm, içinde birçok akım, farklı çeşit ve teori barındırır. Seküler kelimesi, dünyevi olanı belirtir ve dünyanın nesnel halinin göz önünde tutulması demektir. Türk Dil Kurumu sözlüğü

bir kavram olarak kabul edilip kullanılmaktadır. “Millet” ve “milli” terimleri ise etimolojik olarak Arapça kökenli kelimelerdir ve din ile ilgilidir yani dini niteliktedir. Günümüzde kullandığımız “etnik” teriminin Türkçedeki karşılığı “budun”, “budunsal” ya da “kavim”¹⁷dir. “Budun” dediğimizde “Siyasal durumları ne olursa olsun, töre, dil ve kültür nitelikleri bir olup, boy ve soy bakımından birbirine bağlı bulunan insan topluluğudur”¹⁸. Budunbilim dediğimizde ise, insan cinsinin ırklara ayrılışını, bunların nereden çıktığını, oluşumunu, yeryüzüne yayılışını, aralarındaki bağlantıları ve onların niteliklerini inceleyip karşılaştıran ve sınıflandıran bilim, etnoloji ve irkiyattır¹⁹. Kavim, aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy/ırk bakı-

sekülerizmi ‘Dünyacılık’ olarak tanımlamakta ve Türkçe’ye Fransızca *sécularisme* sözcüğünden türeyerek geçtiğini belirtmektedir. Aynı Türk Dil Kurumu sözlüğü ise dünyacılığı ise şu şekilde tarif etmektedir: ‘Bireysel katılımı önemli gören, dinin devletten ayrı ve özerk olmasını savunan öğretisi, sekülerizm’... Sekülerizm kelimesini ilk defa kullanan George Jacob Holyoake, sekülerliği, ‘inançtan kaynaklanan bütün düşüncelerin dışlanması esas alan doktrindir’ diye tarif etmişti. Samuel Johnson’un 1755 tarihli Dictionary’sinde *secularity*, dikkatleri yalnızca bu dünyaya yoğunlaştırma; *secularize*, dini ve uhrevi olanı günlük hayattan uzaklaştırma; *secularization*, dinin etkisini sınırlama, azaltma anlamlarına geliyordu. Siyasi anlamda, sekülerizm kilise ve devletin ayrılmasıdır ki bu kilise ve devletin birleşmesi olan teokrasinin zıttıdır. Sekülerizmin bir başka tanımı da; dinin bir toplumun kamusal mesele ve işlerine karışmaması ve bunlarla bütünleşmemesini savunan ve belirten düşüncedir. Sıklıkla Avrupa’daki Aydınlanma hareketiyle ilişkilendirilen sekülerizm, Batı toplumu ve siyasi gelişimi açısından çok önemli bir yere sahiptir. ABD’deki kilise ve devletin ayrımı ve Fransa’daki laiklik (*laïcité*), pratik anlamda olmasa da prensip bakımından büyük oranda sekülerizm kaynaklıdır. Sekülerizm, seküler formların (siyasi, toplumsal veya felsefi) savunulması ve ortaya konmasına verilen isim olarak da kullanılmıştır. Sekülerizm hakkındaki genel bir yargı da ateizm denk tutulmasıdır ki bu yanlıştır. Aslında birçok seküler birey, bireysel anlamda kendilerini dindar saymaktadırlar. Ateizm tanrının varlığını sorgularken, sekülerizm dini otoritenin dünyevi işlerde yargıç olup olamayacağını sorgular.”

Bkz. <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/sek%C3%BClerizm> (05.01.2014).

¹⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f63cd79e5b94.56482658 (30.07.2013); http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategori1=terimarat&kelime1=etnik%20merkezli%20y%C3%B6netim&s3oz5k0t1=IKT (30.07.2013).

¹⁸ Bkz. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981, s. 138.

¹⁹ Bkz. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981, s. 138.

mından da birbirine bağlı insan topluluğu, budundur²⁰. Irkiyat, “budun-bilim²¹”dir. Irk, soy, insan türünün belli başlı ve sürekli çeşitlerinden her biri, beyaz ırk, sarı ırk²² gibi örnekler verebiliriz. “İrkçi”, dediğimizde kendi ırkını arı, doğuştan üstün sayarak başka ırklarla karışmaktan çekinen ve ulusal birliği dil, gelenek, ülkü gibi ilkelere değil de, ırk temeline bağlamak isteyen topluluk, kimse, bilim, kafatasçı anlamındadır²³. “İrkçilik”, ırkçı görüş, kafatasçılıktır²⁴. “İrkçilik”, kişinin bağlı olduğu ulus ya da ırkın üstünlüğüne inanarak onun dışında kalan toplulukları aşağı ve hor görmesine dayanan tutum ve davranıştır. Toplumu kendi kümesi ve yabancı küme diye iki bölüme ayırarak kendi kümesine üstünlük ve başatlık tanıma, dış ya da öteki ya da yabancı kümeye ise düşkünlük ve uyrukluk tutumunu benimsetmedir. Bu terimin İngilizcesi, “ethnocentrism²⁵”²⁶ olarak ifade edilmektedir. “Kabile”, dediğimizde ise, toplum bilimi bakımından “Boy” anlamına gelmektedir²⁷. “Millî” terimi milletle ilgili, millete özgü, ulusal anlamındadır²⁸. “Milliyet” sözcüğü ise millete özgü olma veya millî olma durumudur, ulusallıktır. Devlet denilen hükmi şahsiyete hukuk bağı ile bağlı bulunan millet, kişi tabiiyettir, vatandaşır²⁹. “Faşizm” gerici, ırkçı ve saldırgan

²⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f6332761a797.08649737 (30.07.2013).

²¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981, s. 391.

²² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981, s. 391.

²³ Türkçe Sözlük Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981, s. 391.

²⁴ Türkçe Sözlük Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981, s. 391.

²⁵ “Ethnocentrism”: İrkçilik, kendi ırkının üstünlüğüne inanış, kendi etnik grubunun değerleri ve standartlarına göre diğer grupları değerlendirme eğilimidir. Felsefe: Budun bencilliği. Bkz. **Özbalkan**, s. 350. “Ethnocentric”: Kendi ırkının üstünlüğüne inanandır. Bkz. **Özbalkan**, s. 350; “Ethnically”: Etnik olarak, ırk bakımından. Bkz. **Özbalkan**, s. 350.

²⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f64780b76cb6.28378907 (30.07.2013).

²⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f637434978e8.51275174 (30.07.2013).

²⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=mill%C3%AE&uid=36128&guid=TDK.GTS.51f632a50ef2e8.02288422 (30.07.2013).

²⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f6318fd17643.70342082 (30.07.2013).

anamalıcı öğelerin açık buyurganlığına dayalı olan düzendir. Bahse konu terimin İngilizcesi, “fascism”³⁰dir.

Milliyet, Yunancadaki “εθνότητα (ethnotita)”, Yunanca sözlükte şöyle tanımlanmaktadır³¹: “Aynı milletten olan, aynı ırktan gelen ve aynı devletin ülkesinde ikamet eden insan topluluğudur.” Millet, Yunancadaki “έθνος (ethnos)”, sözcüğüne tekabül etmektedir ve Yunanca sözlükte şöyle tarif edilmektedir³²: “Ortak tarih, ortak kültür, ortak ideal, ortak gelenek, ortak görenek ve genellikle ortak dil, ortak din ve ortak kökenden geldikleri inancına sahip bir insan topluluğudur.”

Milliyetsiz, dediğimizde ise, millet yani ulus sevgisi olmayan, ulusal/millî duyguları zayıf olan, millî ya da ulusal şuuru olmayan, ait olduğu toplumla ortak bağları, ortak bir vicdani aidiyeti olmayan ya da bunları kabul etmeyen kimse anlaşılır. Vergisini vermeyen, yasa hükümlerini ihlal eden, kaçak elektrik, su kullanan, en basit ifade ile sokağını, mahallesini kirleten ve ait olduğu topluma sahip çıkmayan, ait olduğu topluma ve ortak değerlere zarar veren kişidir. Milliyetçilik ise bunların tam tersidir.

Millet (nation), devletin üç ya da kimilerine göre dört unsurundan biridir. Millet devletin beşeri unsurudur. “Millet” ya da “ulus” dediğimiz, -dil, din, tarih, kültür gibi- birbirlerine belli ortak bağlarla bağlı olan bir insan topluluğudur. Ulus/millet, bir bölgede ve bir arada yaşayan, ortak bağları, ortak mitleri ve ortak tarihsel hafızası, kitlesel bir kamu kültürü, ortak bir ekonomisi, ortak hukuki hakları ve yükümlülükleri bulunan bir insan topluluğunun adıdır. Bir arada yaşayan bu insan topluluğunun “millet/ulus” niteliği kazanabilmesi ve bir devlet oluşturabilmeleri ya da kurabilmeleri için birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış olmaları, ortak vicdani aidiyetlerinin bulunması gerekmektedir. Birbirlerine birtakım ortak bağlarla bağlanmış insanlardan oluşmuş topluluğa millet/nation denir. Bu ortak bağlar ortadan kalkarsa, birlikte yaşama konusundaki toplum sözleşmesi de sona ermiş

³⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f647c3a7baa8.84406165 (30.07.2013).

³¹ Bkz. **Βαρμάζης, Ν.:** Το Βασικό Ερμηνευτικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Εκδότης Μαλλιάρης Παιδεία, Ατina 1981.

³² Bkz. **Βαρμάζης, Ν.:** Το Βασικό Ερμηνευτικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Εκδότης Μαλλιάρης Παιδεία, Ατina 1981.

anlamına geleceğinden, devlet denilen tüzel kişinin olmazsa olmaz koşullarından olan beşeri unsur yani millet/ulus olma da olmayacağı, gerçekleşmeyeceği için devlet de daha doğru bir ifade ile devlet denilen tüzel kişilik de sona erer ya da hiç kurulamaz. Bu ortak bağların niteliğine göre, öğretide iki değişik millet anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Birinci görüş, geleneksel ırkçı, biyolojik -ortak ırk, ortak dil, ortak din ölçütlerine dayanan Alman anlayışıdır. Alman anlayışı, Naziliği ortaya çıkarmış ve Alman milli devletine ve bütün insanlığa İkinci Dünya Savaşını yaşatarak uzun süre ve insanlara çok derinden zararlar ve acılar vermiştir. Alman filozof *Johann Gottlieb Fichte*, (1762-1814) tarafından bir dizi konferanslarda dile getirilmiş görüşlerden oluşmaktadır. *Fichte* tarafından dile getirilen bu görüşler “Alman romantik milliyetçiliğinin” temelleri olarak da bilinmektedir. *Fichte*, milletin oluşması için gerekli olan en önemli ortak bağ olarak dil ölçütünü öne sürmekteydi. Aynı dili konuşan insanlar aralarında birçok fiziki ve gözle görülmez, insan aklının tahayyül dahi edemeyeceği bağlarla bağlıdır. Böylece milleti oluşturan insanlar, birbirlerini kolayca anlayabilirler ve doğal olarak ortak bağlarla birbirine bağlı kişilerin oluşturduğu insan topluluğu yani toplum ayrılmaz bir bütün oluşturur. *Fichte*'ye göre, “millet” dediğimiz, zaman içerisinde değişmeyen ve kaynağını da tanrıdan alan “dilsel-kültürel bir toplum” teşkil etmektedir. Alman *Fichte*, Alman milletinin/ulusunun üstünlüğünden ve saflığından, arılığından, temizliğinden söz eder ve Yahudilerin yarattığı sorunlar hakkında da Alman “milleti” içinde “devlet içinde devlet” oluşturmalarından kaynaklanan sorunlar olduğunu iddia etmekteydi³³.

İkinci görüş ise, objektif ölçütlere dayanmayan, ırkçı olmayan; kültürel nitelikli Fransız anlayışıdır. Bu anlayışa göre, “Fransız”, Fransız devletinin vatandaşlarıdır. Fransa'daki insanların bir arada yaşama arzularıdır. Bu konudaki toplum sözleşmesidir. Fransız *Ernest Renan*'a göre, Millet, büyük bir dayanışmadır. Ait oldukları toplum için geçmişte yaptıkları fedakârlıklar gibi günümüzde de ve hatta gelecekte de fedakârlık yapmaya hazır olduklarını ortaya koyan ve bu tür duygu ve düşüncelere sahip olan, birbirleriyle her koşulda dayanışma içinde olan, açıkça ve net bir biçimde gelecekte de

³³ <http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/o-fixte-gia-ethnos-1806-7> (07.08.2012).

birlikte yaşama arzusunu taşıyan, ifade eden insan topluluğu milleti/ulusu teşkil eder. *Ernest Renan*'a göre, “Bir milletin varlığı... her gün tekrarlanan bir plebisittir, aynen, bir bireyin varlığı, yaşaması için sürekli tekrarlanan bir irade olumlamasında olduğu gibi...”³⁴.

Diğer taraftan “ortak acılar” insanları daha sıkı bir biçimde birleştirmektedir ve birbirlerine sıkı sıkıya bağlamaktadır. Halkı, ayrılmaz bir ahlaki birlik haline getirmektedir. Bu “ortak acılar” denilen tarihi havayı teneffüs etmek ve bu umutlarla beslenmek milli kimliğin oluşması bakımından da önemlidir. Bunun için günümüzde “tarih çalışmalarındaki gelişmeler” milliyet (“nationality, [εθνικότητα etnikotita]”) bakımından bazı riskleri de beraberinde getirmektedir diyebiliriz.

“Çağdaş ulus” dediğimizde, günümüzde “manevi aile” biçiminde bir topluluk oluşturan, geçmişte olduğu gibi günümüzde de “ait oldukları toplum için fedakârlık yapma duygu ve düşüncesinden” kaynaklanan “büyük bir dayanışma” ruhuna sahip olan gönüllü bir insan topluluğu anlaşılır.

“Milliyetçilik” sözcüğü bir aidiyeti belirtir. Anlamı, bir millete ait olmaktır. “Millet” terimi ırkla ilgili değildir. Milliyetçilik kavramı, öğretilerde “İrkçılık”, “etnik milliyetçilik”, kabilecilik (tribalism) olarak kabul edilmektedir. Fransız aydınlanmasıyla birlikte ortaya çıkan, gelişen ve şekillenen milliyetçilik “siyasi milliyetçilik” olarak da isimlendirildi. Bu milliyetçilik daha sonraları “kültürel milliyetçilik” olarak karşımıza çıktı. Siyasi milliyetçilik, *Rousseau*, *Seyes* ve *Volter* gibi düşünürlerin görüşlerine dayanmaktadır. Siyasi milliyetçilikle birlikte Kral'ın uyrukları ya da kulları, belirli bireysel ve siyasal haklara sahip olarak, milli devletin vatandaşlarına dönüşmüştür. Din ile ilgili meseleler ise, kişinin özel yaşamını ilgilendiren meselelere dâhil edilmiştir. *Gellner Ernest*'e göre ise, “Milliyetçilik, siyasi yasallık teorisi ve bu bağlamda milli sınırlarla, siyasi sınırlar örtüşmelidir”³⁵. Bu ilke ilk dönemlerde “milli devletlerin” kurulma biçimini belirledi. Bu milliyetçilik -milli sınırlarla, siyasi sınırların örtüşmesi- ilkesinin ihlal edilmesi ile “farklı milli kimliğe sahip olanların” milli sınırlarla, siyasi sınırların

³⁴ **Ernest Renan**, Τι είναι Ένα Έθνος\ Προσευχή Πάνω στην Ακρόπολη, (Yunancaya Çeviren: Λαμπάς, Γ.: - Νικολούδης, Η. Π.): Ροές Yayınları, Atina 2009, s. 49-50.

³⁵ Bkz. **Gellner Ernest**, Έθνη και Εθνικισμός, çeviri Δώρα Λαφαζάνη, Aleksandria Yayınları, Atina 1992, s. 14.

örtüştüğü siyasi birliğe dâhil olmasıyla birlikte bu milli devletin farklı siyasi birimlere parçalanmasına neden oldu. Bu da milli devletin kurulmasını tehlikeye düşürdü. Bu nedenle milli devleti oluşturan toplumun aynı milli kimlikten oluşması, homojen bir yapıya sahip olması tercih edilmektedir. Milli aynileştirme, ortak bir kültür ve milletin ortak bir “milli lisan”ının oluşturulmasıyla mümkündür. Egemen kültürün dışındaki diğer farklı kültürel ifade biçimlerinin ve azınlıkların reddedilmesiyle ancak milli devlet gerçekleşebilir. Ortak kültür, milli devlette milli bir dille mümkündür gibi görüşler ortaya atıldı ve savunuldu.

Bugünün bilimsel milliyetçilik anlayışına göre, hiçbir çağdaş “millet/ulus” ortak bir ırktan ve ortak bir biyolojik kökten gelmemektedir. Bazıları “millet”in hayal ürünü olduğunu, var olmadığını dahi iddia etmektedir. Bazıları da “millet”in üç asırdan beri varlığından söz etmektedir. Diğer taraftan milletin ya da milliyetlerin varlığı, milli devletlerin kurulması, insanların çok kanının akmasına neden olduğu da bilinmektedir. Fransa’da ve genel olarak Avrupa’da “milliyetçilik” ve “her milletin bir devleti olmalı” ilkesinin benimsenmesiyle birlikte 19. Yüzyılda Avrupa haritası tamamen değişmişti. İmparatorluklar (Avusturya-Macaristan, Osmanlı) yıkılmıştır. Bu İmparatorlukların yerine daha küçük “milli/ulusal devletler” Yunanistan 1830, Belçika 1837, Birleşik İtalya 1861’de, Bulgaristan 3 Mart 1878’de kurulmuştur³⁶.

Önceleri, örneğin İmparatorluklar döneminde siyasi iktidarın kaynağı “Tanrı” ya da “din”di ve devleti oluşturan toplumdaki ayırım “dini” nitelikteydi, siyasi ya da “milli/ulusal”, ırksal, dilsel değildi. Fransız aydınlanmasından³⁷, 1789 tarihli Fransız İhtilalından önce Avrupa’da “milli/ulusal” devlet” bulunmamaktaydı.

³⁶ <http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/i-%C2%ABarxi-ton-ethnotiton%C2%BB> (07.08.2012).

³⁷ Aydınlanma, aydınlanma Çağı’nı oluşturan düşünsel etkenler 18. Yüzyılla sınırlı değildir. Rönesans, reform hareketleri ve coğrafi keşiflerle başlayıp 1789 Fransız İhtilalı’yla doruğa ulaşan uzun bir süreci içine alır ve ifade eder. Aydınlanma özde “Akıl” çağıdır. Önemli Aydınlanma düşünürleri ise şunlardır: Locke, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, Hume, Berkeley, Kant, Leibniz, Hegel. http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1874070193_17-VOLTA%C4%B0RE%20VE%20ROUSSEAU%20ETRAFINDA%20AYDINLANMA%20%C3%87A%C4%9EI%20FRANSIZ%20YAZI%20NL.pdf (05.01.2014).

Fakat 19. Yüzyıla geldiğimizde, 19. Yüzyıldaki Avrupa vatandaşı, her şeyden önce milliyetçidir. Bugün Avrupa Birliğinde de böyledir. Yani kişi önce Fransız'dır, İngiliz'dir, İtalyan'dır, Yunan'dır, Sırp'tır, daha sonra Katolik'tir, Protestan'dır, Ortodoks'tur. Görüldüğü gibi, önceden kabul edilen "dini" bağların yerini, 1789 yılından sonra "milli" bağlar almıştır. Her halkın özlemi, o dönemde de belki bugün için de geçerli ve ideal olan kendi milletini kapsayacak homojen bir milli devleti oluşturmaktır. İşte bu noktada Batı'da "yabancı fobisi" yani "yabancı korkusu" ya da "İslamofobi" yani "İslam korkusu" olarak ifade ettikleri esasen "yabancı düşmanlığı" ya da "İslam düşmanlığı" gündeme gelmiştir.

Peki, 19. Yüzyılda "ulus devlet" çerçevesinde, "milli bilinç", milliyetçilik ve buna bağlı olarak "vatanseverlik/yurtseverlik" bilinci nasıl oluşturulacaktı? İşte bu sorunun cevabını verebilmek için o dönemin tarihine göz atmamız yeterli olacaktır. Bütün Avrupa'da zorunlu okul eğitimi, milli bir eğitim, milli gazete, milli bayramlar ve resmigeçitler, milli edebiyatın, milli tiyatronun, milli musikinin, ortak bir milli geçmişin keşfedilmesi, bütün bunlar Avrupa'da milli bilincin ve ortak vicdani aidiyetin oluşturulması ve geliştirilmesi için başvurulan unsurlar, yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır³⁸. Etnik ("ethnic") dediğimizde ırka ait olandır. Ulusal ("national") dediğimizde: ulusa/milliete ("nation") ait olan demektir. Ulusal devlet, ulus (nation) temelinde kurulabilir. Genellikle devletin, "ulusal/milli" özelliği belirtilmek için, "milli direniş", "milli devrim", "milli eylem", "milli siyaset", "milli kalkınma", "milli kahraman", "milli lider", "milli şair", "milli ekonomi", "milli savunma", "milli isim" ve diğer buna benzer kavramlar ırkla ilgili değildir. Sonuç itibarıyla, milli köken ile etnik/ırki köken arasında önemli fark vardır.

Bir devleti kuran "milli unsur" ile örneğin Türk Devletini kuranlar, Türkler olduğuna göre, Türk Devletinin vatandaşları ne kadar çok Türk bilincine ve kültürüne sahip olurlarsa, devlet ile o nispette özdeşleşirler. Fakat Türk bilincinden uzaklaştıkça da, kendilerini devlet denilen bu tüzel kişiliğe o nispette yabancı hissederler. Ait oldukları o Devletten de gittikçe uzaklaşırlar ve diğer yabancı unsurlarla, daha doğru bir ifade ile diğer

³⁸ <http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/i-ethniki-syneidisi> (07.08.2012).

milletlerle, örneğin; Arnavutlarla, Araplarla, Almanlarla, Ermenilerle, Fransızlarla, Makedonlarla, Sırplarla, Yunanlılarla ve diğerleriyle daha fazla işbirliği yaparlar ve o yabancı devlet ve milletle bağlarını, ortak bağlarını, ortak vicdani aidiyetlerini geliştirirler. Bu durum da ait oldukları ya da vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları devletin, milli birliğini ve ülke bütünlüğünü tehlikeye düşürecek bir mahiyet kazanabilir. Burada Balkan Devletlerinden Türkiye'ye gerçekleşen göçü ya da Türkiye'den Yunanistan'a gerçekleşen göçü örnek olarak verebiliriz ve Balkanlardan, Türkiye'ye göçlerin nedeninin diğer unsurların yanında özellikle bu gelişen "Türk bilinci" olduğunu söylemek zorundayız. Balkan devletlerinden Türkiye'ye büyük bir göç yaşanırken, Türkiye'nin uygulamalarında ve o dönemde çıkarılan yasalarında -örneğin 1934 tarihli İskân Kanununda- ırkçılık ya da yabancı dilde "ethnofiletizm" denilen bir tutuma ve duruma rastlanmamaktadır. Irk ve soy bağı da ihmal edilmeden kültürel bağın, ortak bağların esas alındığı gözlemlenmektedir.

19. Yüzyılın başlarında, Krallığın ya da İmparatorlukların ve aristokrasinin ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Avrupa'nın "milli devlet" biçiminde örgütlenmesi ile barışçıl bir gelecek ümit edilmekteydi ve barış getireceğine inanılmaktaydı. Herkesin -her ulusun- bir vatani, daha doğru bir ifade ile ülkesi ve her ulusun bir devleti olacaktı. Bu iyimser görüşleri "demokrat vatansaverler" o dönemde öne sürmekteydi. Fakat 1848 ayaklanmalarının başarısızlığının ardından güçlerinin "milli devlet" kurmaya yetmediği ortaya çıktı.

İtalyanlar ile Almanların birleşmesi kral ile askerlerin sayesinde ancak gerçekleşebildi. Kurulan "milli devletler" arasındaki işbirliği de sanıldığı gibi pek kolay olmadı. Çünkü kurulan bu "milli devletler" arasında bazı bölgeler tartışmalıydı ve hemen hemen kurulan her milli devlette diğer devletin soydaşları ya da dindaşları bulunmaktaydı, bu durum da pekâlâ savaş nedeni olabilmekteydi³⁹.

1789 tarihli Fransız ihtilaliyle Avrupa'da ortaya çıkan yukarıda sözünü ettiğimiz objektif ve sübjektif millet ya da milliyetçilik anlayışı ne anlamlara gelmektedir? Kısaca buna değinelim. "Objektif millet" ya da "objektif milli-

³⁹ <http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/oi-ethnikes-antiparatheseis> (07.08.2012).

yetçilik” anlayışı, milleti oluşturan insanları birbirine bağlayan ortak bağlar objektif, başka bir deyişle maddi bağlar -ırk birliği, dil birliği, din birliği gibi- elle tutulur, gözle görülür kısaca beş duyuyla hissedilir niteliktedir. Eğer milleti oluşturan insanları birbirine bağlayan “ırk birliği”, “dil birliği” ve “din birliği” kabul ediliyorsa ortada bir objektif millet ya da objektif milliyetçilik anlayışı, yani “ırkçı” bir milliyetçilik anlayışı söz konusudur diyebiliriz. Diğer taraftan “sübjektif millet” ya da “sübjektif milliyetçilik” anlayışına göre ise, milleti oluşturan insanlar, birbirlerine objektif olmayan, sübjektif yani manevi -ortak mazi, hatıra, amaç, ideal, istikbal, ölkü birliği gibi birtakım duygu ve düşünceler, kültürel- nitelikteki bağlarla bağlı olduğu kabul ediliyorsa, ırka dayalı -ırkçı- olmayan sübjektif milliyetçilik anlayışı söz konusudur. Sübjektif milliyetçilik anlayışı ilk defa Fransız *Ernest Renan* (1823-1892) tarafından 1882 senesinde yayınlanan “Millet Nedir?” adlı eserinde ortaya atılmış ve savunulmuştur. Geçmişte yaşanan “ortak acılar” ya da “birlikte kazanılan zaferler” insanları birbirine bağlar. Birlikte yaşama ve olabildiğince çok ortak miras yaratma arzusu, ortak amaç, ortak mefkûre, istikbal, ölkü birliği gibi hususlar ile milli kimlik tanımlanmaktaysa, sübjektif milliyetçilik anlayışı söz konusudur. *Renan*’a göre, milleti yaratan şey, birlikte acı çekmiş, sevinmiş ve birlikte umut etmiş olmaktır. Bu bakımdan milleti, ortak bir maziye sahip olan ve gelecekte de birlikte yaşama arzusuna sahip olan insanlar topluluğu olarak tanımlayabiliriz. Fransız *Ernest Renan*’a göre “ulus” ya da “millet”, siyasi iradenin ürünüdür⁴⁰.

“Etnik (ethnic)” yani “ırk” dediğimizde, budun” ya da “kavim”e, “ırk”a ilişkin olandır. “Etnik” yani “ırkı” sorunlar, bir devletin farklı etnik yani ırkı (“ethnicities”) grupları arasındaki ilişkileriyle ilgilidir.

Milliyet (“nationality”), aynı ulusun, farklı bir kültürel grubu olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan “ethnic minority” kavramı, “ulusal azınlık” olarak tercüme edilirse doğru bir çeviri yapılmış olmaz. Doğru çeviri “ırksal azınlık”tır. Ulusal azınlığın İngilizcedeki karşılığı “national minorities”tir. Örneğin, Yunanistan’daki, Yunanistan “uyruklu/vatandaşı” olarak yaşayan Müslüman Türk azınlık; “ulusal azınlık (“national minorities”) olarak yani

⁴⁰ **Gözler, K.:** Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 9. Baskı, Bursa 2010, s. 55 vd.; **Gözler, K.:** Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 18. Baskı, Bursa 2011, s. 34.

yabancı bir ulusun -Türkiye'deki Türk ulusunun- üyesi olarak, Yunanistan'da azınlık oluşturmaktadırlar. Yunanistan'daki Müslüman Türk azınlığın, Türkiye ve Türk ulusu ile bağları sadece ulusal, dini, dilsel ve kültürel bakımdan değil, bütün bunlarla birlikte ayrıca 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasıyla, uluslararası hukuk bakımından hem hukuki hem siyasi hem de tarihi bağla, inkâr edilemeyecek bir biçimde bağlanmış olup, ayrıca Yunanistan ve Türkiye'ye yükümlülükler, özellikle Türkiye'ye uluslararası antlaşmalarla garantörlük sıfatı yükleyerek temellendirilmiş bir bağlılıktır.

Amerika Birleşik Devletlerindeki, Almanya'daki veya Arnavutluk'taki ("Kuzey Epir'deki) Yunanlılar "etnik (ethnic)" ya da "ulusal (national) gruplardan mı?

Önce yine "etnik (ethnic)" ve "ulusal (national) terimlerin anlamlarına bakalım. Vatandaş, devletini "ulusal merkezi" olarak düşünüp, değerlendirip, "vatandaşlık" ile "milliyeti" eşitleyebilir (nationality/ethnicity). Fakat devletin vatandaşı, "ulusal" ya da "etnik" olarak, devletin diğer vatandaşlarından farklılığını öne çıkarır ya da "ulusal merkezini" vatandaşı olduğu devletin dışındaki bir devlette bulunduğunu düşünüp, belirtirse, "milliyet/nationality" "uyruğu, vatandaşlığı" ifade etmiş olur. Fakat "etnik (ethnicity)"yi ifade etmeyebilir. Amerika, Almanya ve Türkiye'deki İstanbul Rumları, sırasıyla Amerikan, Alman ve Türk uyruğuna ya da vatandaşlığına yani nationality/milliyetine sahiptirler. Fakat Yunan ulusal bilinçlerini korumaktadırlar. Bu Yunan toplulukları, yukarıda sözünü ettiğimiz devletlerde "etnik (ethnic)" ırk olarak tanınmakta ve serbestçe kendilerinin özel dillerini, geleneklerini yaşatmaktadırlar. Bazı Yunanlıların iddialarına göre ise, Yunanistan'daki Makedonlar, "ulusal (national)" olarak kendilerini tanımlamak istemiyorlar. Çünkü Yunan "uyruk (nationality)"ları mevcuttur. Kendilerini "etnik (ethnic)/ırki olarak tanımlamayı tercih edip, Batı Devletlerindeki "etnik/ırki toplumların" sahip oldukları hakları talep etmektedirler.

Sonuç olarak, "objektif" başka bir deyişle "ırka" dayalı ve "sübjektif" başka bir deyişle "ulusa/millete" dayalı olmak üzere iki değişik "millet" ve iki değişik milliyetçilik anlayışı mevcuttur. Bunlar birbiriyle karıştırılmamalıdır. Milliyetçilik ile ırkçılık, iki farklı terim ve kavramdır. Anlamları da farklıdır. Bu bakımdan "milliyetçilik" ya da "millet" dediğimizde sübjektif milliyetçilik, ırka dayalı olmayan milliyetçilik anlaşılmalıdır. Evrensel

hukuk bakımından kabul edilen ırka dayalı olmayan anlayıştır. Bireyin kendi milli kimliğini özgür iradesiyle tanımlama hakkı vardır ve bu da evrensel bir hukuk kuralıdır. Irkçılık, kabul edilmemektedir. “Irkçılık”tan farklı olarak “milliyetçilik”, bir düşüncedir, bir niyettir⁴¹.

Milliyetçilik, Türkçe Sözlükte, “maddi ve manevi açılardan millet ve devletin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı” olarak tanımlanmaktadır⁴². Millet/ulus, ortak ırk, din, dil -bunlar her zaman ortak olmayabilir- ortak gelenek, görenek, kaderde ve kıvançta ortak bir ülkeye bağlı olan insan topluluğudur⁴³ olarak da tanımlanabilir. Millet, ortak bir duygu ve düşünceye bağlı olan insan topluluğudur. Millet ya da başka bir deyişle “ulus” kavramı çeşitli biçimlerde; biyolojik, sosyolojik ve hukuki açılardan tanımlanabilir. Bir insan topluluğunun ulus/millet olabilmesi için; dil, tarih ve vatan/yurt bazalarına göre ise bunların yanında bir de din bilinçlerinin olması gerekir.

Kişinin belli bir millete olan bağlılığı, aidiyeti “milliyeti” oluşturur. Bütün devletlerce, uzun yıllardan beri vatandaşlığın kazanılmasında irki ya da ulusal/milli kökenin büyük rol oynadığı bilinmektedir. Milliyetçilik ilkesi “Chaque nation un Etat, chaque Etat une nation” vatandaşlığın kazanılmasında rağbet edilen bir ilkedir. Bu ilkeye göre, vatandaşlığın kazanılabilmesi için, vatandaşlığı talep eden kişinin, vatandaşlığı istenen devletin ulusal yapısı ile aynı milli ya da ırksal kökten gelmesi gerekir. Böylece devletin milli bütünlüğü, homojen yapısı korunmuş muhtemel ve müstakbel çatışmaların, huzursuzlukların önü kesilmiş olur. Herhalde bu ilke yani homojen bir yapıya sahip olma bütün devletlerin arzuladıkları bir idealidir. Ancak bu hayale ya da ideale ulaşmak her zaman mümkün veya çok kolay da değildir. Çünkü hemen hemen bütün devletlerde farklı ulusal, ırksal, dinsel, dilsel ve kültürel gruplar bulunmaktadır.

Diğer taraftan Ortadoğu ve Balkanlarda din birliği ve ayrılığı millet kavramı bakımından çok önemlidir. Balkanlarda Hırvat Katolikler ve Sırp

⁴¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. **Cin, T.:** “Yunanistan’da Milli Kimlik Anlayışının Hukuki Boyutları ve En Temel Bir İnsan Hakları İhlâli Örneği.” İzmir Barosu Dergisi, Yıl: 71, Sayı: 3, Temmuz 2006.

⁴² Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Cilt: II, Ankara TDK Yayınları, Yeni Baskı, 1988, s. 1026.

⁴³ **Σγουρίτσας, Α.:** ΣυνταγματικόΔίκαιο, Ατina 1959, s. 12.

Ortodokslar aynı ırktan olmalarına ve aynı dili -"Sırpça", "Hırvatça"- konuşmalarına rağmen-ki, bu "diller" Slavcadır. Hatalı olarak; Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Makedonca, Bulgarca, Pomakça, Rusça denilmektedir. Oysa bunlar Slavcanın şiveleridir ve aynı dildir. Bu her iki dil -"Sırpça", "Hırvatça"-din nedeniyle üç ayrı millet olarak kabul edilmektedir.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesine göre Türkiye'de "Atatürk milliyetçiliği" benimsenmektedir. Bu da esasen yukarıda sözünü ettiğimiz ve genel kabul gören *Rennan*'ın sübjektif milliyetçilik anlayışıdır. Bu düşünce evrensel bir hukuk kuralı, ilkesi niteliği kazanmıştır ve hukukun üstünlüğü ilkesi gereği de bütün herkesi bağlayıcı niteliktedir. Atatürk, "sübjektif millet anlayışını" benimsemiştir⁴⁴. Türkiye'de milliyetçilik ile ırkçılık maksatlı olarak ya da bilmeden karıştırıldığı ve tartışmalara neden olduğu için bunları birbirinden ayırmak maksadıyla 1982 Anayasasında "Atatürk milliyetçiliği" kavramı tercih edilmiştir. Atatürk, Avrupa'da kurulan milli devletler gibi özellikle Fransız örneğini benimseyerek Türkiye Cumhuriyeti milli/ulus devletini kurmuştur.

Kendisini "millet" olarak tanımlamayan bir insan topluluğuna "millet" diyemeyiz⁴⁵. Yunanlı yazarların çoğunun iddialarına göre, ya da daha doğru bir ifade ile anlatmamız gerekirse, Yunanistan'da Yunan ilkokul kitaplarından itibaren vermeye çalışılan ve iddia edilen görüşlere göre, "Yunanistan'daki Türklerin çoğu Hıristiyanlığı reddeden Yunanlılar ya da Slav'lardır⁴⁶." Dolayısıyla Yunanistan'da hiç Türk yoktur. Fakat Yunanlı yazar Paçopolos'a göre ise, "Bulgarlar, Slavlaşmış Turanî bir ırktır⁴⁷." Oysa

⁴⁴ **Özbudun, E.:** Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s. 74; **Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 199.

⁴⁵ **Connor, Walker.:** Ethnonationalism: the Quest for Understanding. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994, s. 103.

⁴⁶ **Μιτσόπουλος, Κ. Μ.:** Καθηγητούτης Γεωλογίας και Ορυκτολογίας εν τω Πανεπιστημίω και Πολυτεχνίω, Γεωγραφία Φυσική και Πολιτική, Εγκεκριμένη υπό του Υπουργίου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Προς Χρήσιν των Ελληνικών Σχολείων, Έν Αθήναις Σ. Κ. Βλαστώ 1896, s. 89, 90; **Σαρρής, Ιο.:** Καθηγητού. Γεωγραφία, Προς Χρήσιν των Μαθητών τής Ε' και ΣΤ' Τάξεως των Δημοτικών Σχολείων, κατά τό Τελευταίον Πρόγραμμα τού Υπουεγίου των Εκκλησιαστικών καί τής Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, μετά Εικόνων, Χαρτών καί Πινάκων. Μιχαήλ Σ. Ζικάκης Yayınları, Atina 1922β', s.135-136.

⁴⁷ **Πατσόπουλος, Δ.:** Καθηγητού της Ιστορίας εν τω Εθνικό Πανεπιστημίω. Φυσική και Πολιτική Γεωγραφία της Ευρώπης Πλην του Βασιλείου της Ελλάδος, διά τήν Β Τάξην

Yunanistan'da hukuken ve resmen azınlık statüsü tanınmış Müslüman Türkler dışında, günümüzde kimisi asimile olmuş ya da olmak üzere olan Ortodoks Hıristiyan Türkler de mevcuttur. Diğer taraftan İmparatorlukların sona ermesi ve siyasi iktidarın kaynağı millet daha geniş anlamda halk olarak kabul edilmesi ile birlikte milli devletlerin kurulması tezi ortaya atılmıştır. İmparatorlukların sona ermesinde “Ne kadar dil varsa, o kadar millet/ulus vardır ve o kadar da devlet olmalıdır ya da kurulmalıdır” düşünceyi etkili olmuştur.

“Ulus/milli” kavramı; sosyo-politik, sosyolojik, kültürel hatta ideolojik, “ırk” kavramı; genetik, “ulusal grup”; kültürel bir kategori olarak deđerlendirilmektedir⁴⁸. “Grup” kavramı, “halk” teriminden daha geniştir. “Grup” kavramı “halk” kavramını da kapsamaktadır. Ancak her “grup” da “halk”ların sahip olduğu hakları talep edemez. “Grup” üç sınıfa ayrılır: a) “Ulus” (national), “ulusal” ya da “ırksal” gruplar, b) “Dinsel” gruplar ve c) “Dilsel” veya “kültürel” gruplar⁴⁹.

“Millet/ulus” tanımına sahip toplumlar, kendi kendilerini yönetmekle mücehhez olmaları, yani kendi ulusal devletlerine sahip olmaları mutlak bir siyasal haktır. Milletleri, ayakta tutan dinamizm “kuruluş” şiarıdır. İnsanlar ya da “insan topluluğu” olarak herhangi bir “halk”, elbette insani haklara sahiptir. Örneğin, baskı ve zora dayanan bir politikanın hedefi olmamaları, yaşam haklarına saygı gösterilmesi, “demokratik” bir muamele görmeleri, kısaca “insan” olmaktan kaynaklanan hak ve hukuklarına riayet edilmeleri gerekir. Ama buna karşılık “millet/ulus” tanımını haiz “insanlar” veya “insan topluluğunun”, halk olmaktan kaynaklı haklarının yanı sıra “millet/ulus” olmaktan kaynaklanan hak ve hukukları mevcuttur. Örneğin, “halk” kavramı siyasal bir tanım değildir. Fakat “millet/ulus” kavramı siyasal bir tanımdır. Dolayısıyla “millet/ulus” tanımına sahip bir toplum, siyasal haklara ve hukuka da sahiptir aynı zamanda. Yani kendi topraklarında hükümler olmaları, hükümlerlik haklarını kullanabilmeleri için siyasal bir statü olan devlet

τὸν Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, Ἐγκριθεῖσα Ἐν τῷ κατὰ τὸν Νόμον, ΓΣΑ Διαγωνισμῷ τῶν Διδακτικῶν Βιβλίων διὰ τὴν Τετραετίαν 1909, 1913 Ἐν Ἀθήναις Δ Χ Τερζόπουλος Ἀδελφός 1912, s. 93-94.

⁴⁸ **Balimar, E./Vallerstayn, İm.:** Φυλῆ Ἔθνος Τάξις, (Yunancaya Çeviri: Ἐλεφάντη, Α./Καλαφάτη, Ε.:) Ἀτῖνα 1991, s. 117.

⁴⁹ **Cin,** s. 134.

veya devlete denk gelen bir yapıya sahip olmaları gerekir. Bunun için de, daha en başta, “millet/ulus” olan topluluğun kendisini, kendisi tanımlarken veya tarif ederken kavramları doğru kullanmalı ve politikalarını bu doğrultuda oluşturmaları beklenmektedir. Başkalarından da kendisini doğru olarak tanımlayan kavramların kullanılması için ısrarcı olmalıdır. Bu, bir milletin ulusal mücadelesinde en ilkesel, en temel sorundur. Öyle ki bu, “milli akıl” denilen milletin genel politik çizgisini ve buna bağlı olarak milletin/ulusun stratejik pozisyonunu/konumlanmasını şekillendiren ana ilkedir. Devletler hukuku bireysel milletlerin değil egemen devletlerin hukukudur. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrası imparatorlukların yıkılmasıyla “milletlerin kendi kaderini belirleme hakkı” (Self Determination) devletler hukukunun gündemine oturmuştur. Bu durumda milletin ne olduğu konusunda tartışmalar yaşanmış ve millet kavramının oluşumunda şu etkenler üzerinde durulmuştur. a) Millet ve Irk: Aynı ırktan gelen insanların birlikte yaşaması fikri belirsiz öğeler taşımaktadır. Ayrıca Faşist öğretileri beslediği için ırka dayalı millet tanımı sakıncalı bulunmaktadır. b) Millet ve Kültür: Bu görüşe göre millet ortak kültüre sahip insanlardan oluşur. 19. Yüzyılda kendi milli birliklerini kurmuş olan Almanlar ve İtalyanlar millet kavramını dil ve kültür birliğine dayandırmışlardır. Ancak dil ve kültür birliği tek başına millet oluşturmak için yeterli görülmemiştir. İsviçre ve Belçika bunun en somut örneğidir. c) Millet ve Tarih: Ortak bir tarihi geçmişe sahip olmak insanları kaynaştıran en önemli etkindir. Irk ve kültür açısından birbirine uzak olan toplumlar bile bu şekilde birbiriyle kaynaşarak bir millet oluşturabilir. d) Millet ve Milli Bilinç: İnsanların birbirine muhtaçlık duygusu ve birlikte yaşama arzusuyla açıklanmaktadır. Sosyolojik anlamda millet birlikte yaşama arzusuna sahip insanların oluşturduğu bir kültür ve kader birliği olarak tanımlanmaktadır. Örneğin Fransız millet anlayışı bu bilince dayandırılmıştır. Buna göre Breton, AlsasLoren, Bask ve Korsikalı gibi etnik kökenler bir milletten sayılarak herkes Fransız kabul edilmiştir. Buna karşın Fransızca konuşan İsviçreliler, Belçikalı Valonlar, Kebekli (Quebec) Kanadalılar veya eski Fransız sömürgelerinin vatandaşlarını aynı çatı altında toplamak mümkün olmadığından bunlara Fransızca konuşanlar (francophonie) denilmiştir. Hukuki anlamda millet birbirine vatandaşlık bağıyla bağlı olan topluluklar anlamını da taşır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 66. maddesinde “Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk’tür” denilmiştir.

Alaycı (İronik) ve garip bir biçimde, etnik kimlik, milliyetçilik ve ırk ayrımcılığı sorunu, uluslararası akademik çevrelerin dikkatini ancak 20. Yüzyılın ortalarından itibaren çekmeye başlamıştır diyebiliriz. Oysa ırkçılık ve milliyetçiliğin, yüzyıllardan beri güçlü bir varlığı mevcuttur. Milliyetçilik ya da ulusçuluk aslında halkın içinde ve halkın yararına olan bir düşünce ve kavramdır da diyebiliriz ve bu anlamda anlaşılması, uygulanması gerekmektedir.

B. Halk ve Halkçılık

Halk, Arapça bir sözcüktür. Aynı devletin ülkesinde yaşayan, aynı devletin vatandaşı olan insan topluluđudur⁵⁰. Yöneticiler bakımından ise, bir ülkedeki yurttaşların tamamıdır.

Halk kelimesi başka bir sözlükte, belli bir devletin ülkesinde yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşam alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan insanların oluşturdukları büyük bir insan topluluğudur. Halk terimi aynı zamanda; birbirlerinden dil, din ve köken bakımından ayrı olan, fakat ortak bir devlet yönetimiyle birleşmiş bulunan ahali için de kullanılmaktadır. Daha geniş anlamda, bir ulusun belli bir çevresi içinde yaşayan bölümü de bu terimle ifade edilir. İngilizcesi; “people”, Almanca; “Volk” tur. Halk, bir toplum içinde, ortak gelenek, görenek, davranış ve uygulamalardan oluşan bir kültürel düzende yaşayan insan topluluğudur. Halk kültürü, halk yaşantısı, halk toplumu, halk katmanı, seçkin kültürü⁵¹, ya da halk, aynı devletin ülkesinde yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğudur. Aynı soydan gelen, ayrı devletlerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğudur. Bir devletin ülkesinde yaşayan değişik soylardan gelen insan topluluklarının her biri “halk” olarak tanımlanır⁵².

Sonuç olarak halk, ortak dil, ortak gelenek ve ortak kültüre sahip olan bir özel ırksal ya da milli gruptur. Toplum biliminde “halk” teriminin

⁵⁰ Bkz. “halk” maddesi, Türkçe Sözlük, Milliyet Yayınları, 1992.

⁵¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f63aa31156b4.45116359 (29.07.2013).

⁵² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f63538decf71.55903342 (29.07.2013).

kullanılmasından kaçınılmaktadır. Ulus/milli ya da ulusal grup, ırksal/etnik grup kavramları tercih edilerek, kullanılmaktadır.

Arapça “yaratmak” fiilinden türemiş olan “halk” kavramı “insan topluluğu” veya “insanlar” anlamındadır. “Mahalle halkı” veya “şehir halkı” dediğimiz de, söz konusu olan mahalle veya şehirde yaşayan her türlü milletten/ulustan tüm insanlar anlaşılmalıdır. Oysa “millet/ulus” kavramı, “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan; aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu” anlamındadır. Yani bir arada olan farklı milletlerin tümü “halk” olabilir ama her “halk” topluluğu “millet/ulus” değildir.

“Halk” sözcüğü, “ulus” sözcüğüne göre daha geniş kapsamlıdır ve daha çok sosyal içeriklidir.”Ulus” sözcüğü ise, biraz siyasi anlam taşır ve genel “halk” kavramı içinde yer alır. Bu nedenle de “halk” ve “ulus” sözcükleri birbirini sarmalar niteliktedir⁵³.

Halkçılık ise, bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmeme, topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmeme görüş ve tutumdur. Halkçılık kavramının İngilizcesi “populism”dir. XX. yüzyılda Fransa’da ortaya çıkan, yoksul halkın yaşayışı ve duyguları üzerinde duran bir edebiyat çığırdır⁵⁴. Halkçılık, Yirminci yüzyıl başlarında Fransız yazarlarından *A. Thérive* ve *L. Lemonnier* tarafından açılmış bir çığırdır ki romantikliğe, aşırı duygusallığa, hele *Zola*’nın karamsarlıklarına sapsadan, hiç bir özelliği olmayan, halk içinde sıradan bir takım tipleri anlatan sadeleştirilmiş bir gerçekçilikten başka bir şey değildir. Yine halkçılık dediğimizde; hiçbir grup ya da sınıfa ayrıcalık tanınmadan refahın geniş halk kitlelerine yaygınlaştırılmasını öngören bir ilkedir. 19. yüzyılda Rusya’da çiftçi sınıfının hayat standardını yükseltmeye yönelik olarak *A. Herzen* ve *N. Çernişevski* tarafından ortaya atılmış hayali/ütopik bir sosyalizmdir. Türkiye’de halkçılık ise hiçbir bireyin, ailenin, sınıfın veya birliğin diğerlerinden daha üstün olmadığını kabul eden Atatürk ilkelerinden biridir halkçılık. Halkçılık bir başka biçimde şöyle tanımlanmaktadır: “1929 yılında, Fransa’da *Leon Lemonnier*’nin öncülü-

⁵³ <http://www.birgaripmatematikci.com/egitim/bilgi-bankasi/karma-bilgi-bankasi/861-ulus-ve-halk-kavramlari-nedir.html> (30.06.2013).

⁵⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f637cc99f9a8.51039464 (29.07.2013).

ğünde ortaya çıkan, her şeyden önce önemsiz insanların, yoksul halkın yaşayışı ve duyguları üzerinde durmak isteyen bir yazın çıđırısı⁵⁵.

Bugünkü çağdaş devlet rejimlerinde “halk” deyince o devlete vatandaşlık bağı ile bağlı -ister toplumsal kültürel, ulusal, ırksal/etnik veya farklı ulusal gruplar, diğer farklı karakterlere sahip- olan herkes anlaşılmaktadır. Halk kavramının da devletlerarası alanda tartışmasız, kesin kabul gören bir hukuksal tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte halk kavramının kullanıldığı devletlerarası Sözleşmeler mevcuttur. Halk, Belli bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan insanların oluşturdukları büyük birliktir. Halk terimi aynı zamanda, birbirlerinden dil ve köken bakımından ayrı olan, ama ortak bir devlet yönetimiyle birleşmiş bulunan ahali için de kullanılır. Daha geniş anlamda, bir ulusun belli bir çevresi içinde yaşayan bölümü de bu terimle karşılanır: Anadolu halkı gibi⁵⁶. Nüfus, Yeryüzünde, sınırları belli geniş ya da küçük bir bölgede insanların toplam sayısıdır. İngilizce: population, Almanca: Bevölkerung”. Nüfus, belli bir ülkede yaşayan ve aralarında belirli toplumsal-ekonomik ilişkiler bulunan insanların tümüdür⁵⁷.

“Yerli” dediğimizde, “İlkel diye nitelenen halkların ve toplulukların üyeleri. İngilizce: aborigine. Almanca: Eingeborener.” Ya da “Yerli (halk)”, denizaşırı ülkelerde sömürge kurma dönemlerinde, dışarıdan gelenlerden ayırt etmek için, o ülkenin asıl halkından olan kişilere verilen isimdir. İngilizcede yerli halk dediğimizde, “autochthonous population”, “indigenous people”, “aborigine”, Almancada ise, “Eingeborene”⁵⁸ olarak ifade edilir.

Halk kelimesinin İngilizcedeki karşılığı; “people”, “nation”, “public”, “folk”, “populace” dir. Nitekim bir Amerikan milletinden söz edilemeyip, bir Amerikan halkının varlığından bahsedilmesini buna örnek olarak gösterebiliriz.

⁵⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f6434670a1a1.88662353 (29.07.2013).

⁵⁶ <http://www.nedirnedemek.com/yerli-halk-nedir-yerli-halk-ne-demek> (30.06.2013).

⁵⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f642c16dc9d5.42508894 (29.07.2013).

⁵⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f642345d0994.87330328 (29.07.2013).

Milletlerin Kendi Kaderlerini Belirleme Hakkı (Self Determination) uluslararası alanda birçok Sözleşmede milletlerin kendi siyasi statülerini, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini belirlemelerinde özgür olduğu vurgulanmıştır. Fakat self determinasyon hakkı farklı ırkları bünyesinde barındıran ulus devletler için sakıncalı sonuçlar doğurabilir niteliktedir. Uluslararası Adalet Divanı, *Mali ve Burkina Faso* arasında ortaya çıkan bir sınır uyuşmazlığı nedeniyle “ulus devletlerin mevcut sınırlarının self-determinasyon hakkı çerçevesinde değiştirilemeyeceğini” kabul etmiştir. Self-determinasyon hakkının sadece sömürgelelikten kurtarma programı bağlamında eski sömürgeler için tanınan bir hak olduğu vurgulanmıştır⁵⁹.

Birleşmiş Milletlerin 1970 yılında kabul ettiği bildirisinde self determinasyon hakkının egemen bir devletin siyasi ve ülkesel bütünlüğünü tamamen ya da kısmen tehlikeye düşürecek biçimde yorumlanamayacağını ilan etmiştir. Ayrıca 1975 tarihli Helsinki sonuç belgesinden başlayarak AGİT ve Avrupa Konseyinde de devletlerin ülkesel bütünlüğü önemle vurgulanmaktadır.

Kanada Yüksek Mahkemesi de bu kararlardan hareketle devletler hukukunun mevcut devletlerin ülke bütünlüğünü koruduğu belirtilerek Quebec eyaletinin kendi kaderini belirleme hakkı olmadığı sonucuna varmıştır. Mahkemeye göre bu hak sadece sömürge altındaki halklara tanınmıştır.

Birleşmiş Milletler, dünyanın en mağdur gruplarından biri olarak kabul edilen yerli halklar meselesi ile giderek daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Yerli halklar, ilk halklar, kabile halkları, kadim halklar gibi isimlerle de anılmaktadır. Dünyada, beş kıtada, 70 ten fazla devlette yaşayan 300 milyon insandan oluşan en az 5000 yerli grup bulunduğu iddia edilmektedir. Karar alma süreçlerinden dışlanmış olan yerli grupların büyük bölümü toplumda bir kenara itilmiş, sömürülmüş, zorla asimile edilmiş ve haklarını savunduklarında da baskı, işkence ve cinayete maruz kalmışlardır. Zulme uğramaktan korktukları için de çoğu zaman mülteci konumuna düşmüşlerdir; bazen de

⁵⁹ Uluslararası Adalet Divanının 10 Ocak 1986 tarihli Burkina Faso ile Mali Cumhuriyeti arasındaki sınır uyuşmazlığına ilişkin bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/69/6441.pdf>; <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=b3&case=69&code=hvm&p3=7ve> <http://www.icj-cij.org/docket/files/69/16522.pdf> (29.07.2013).

dillerini ve geleneksel örf ve adetlerini terk ederek kimliklerini saklamak zorunda kalmışlardır⁶⁰.

1982’de İnsan Hakları Komisyonu Alt Komitesi, yerli halkların haklarını ilgilendiren gelişmeleri incelemekle ve yine bu haklarla ilgili uluslararası standartlar oluşmasını teşvik etmekle görevli bir yerli halklar çalışma grubu oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Beyannamesi 2007 yılının Eylül ayında Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir⁶¹.

1993 Dünya Yerli Halkları Yılıının sonunda Genel Kurul yerli halkların hayat koşullarını iyileştirmeye dönük ortak çabalara hız kazandırmak amacıyla, 1995-2004 yılları arasındaki on yıllık süreyi Dünya Yerli Halkları Uluslararası On Yılı ilan etmiştir⁶².

169 numaralı ILO-Sözleşmesi, sadece Yerli Halkların ve aşiretlerin haklarını kapsamaktadır. Bu hakların gerçekleşmesi için ulusal hükümet tarafından onaylanması gerekmektedir. Böylece hukuki olarak bağlayıcı olur. Birleşmiş Milletlerin Yerli Halklar beyanı diğer BM beyanlarından farklıdır çünkü bu ulusüstü geçerliliğe sahiptir⁶³.

Birleşmiş Milletlerin Yerli Halklar tanımı şöyledir⁶⁴: Başka halkın veya devletlerin işgaline uğramadan önce belli coğrafyada yerleşmiş veya o coğrafyada yaşamış, yaşadıkları topraklar başka devletler tarafından ilhak edilmiş ama geleneksel değerlerini, sosyal, kültürel veya siyasal yaşam şekillerini ve geleneksel kurumlarını tam veya kısmen koruyabilmiş topluluklara Yerli Halk denilir. Bunlara eski ya da orijinal halk da denilir.

Birleşmiş Milletlerde düzenlenen “Yerli Halklar Forumu”nda, dünyada 370 milyon dolayında oldukları tahmin edilen yerli halkların, toprak ve doğal kaynak hakkını da içeren tüm insan haklarını koruma amacı taşıyan ve Eylül 2007’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen

⁶⁰ <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html> (30.06.2013).

⁶¹ <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html> (30.06.2013).

⁶² <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html> (30.06.2013).

⁶³ <http://www.haber7.com/dunya/haber/517507-abd-bmye-yerli-halklar-sozu-verdi> (30.06.2013).

⁶⁴ <http://www.haber7.com/dunya/haber/517507-abd-bmye-yerli-halklar-sozu-verdi> (30.06.2013).

Yerli Halklar Deklarasyonunun uygulanması ve yerli halkların kalkınması konuları ele alınmaktadır⁶⁵.

Deklarasyon, 192 üyeli Birleşmiş Milleler Genel Kurulunda 13 Eylül 2007’de yapılan oylamada, 4 devletin -ABD, Kanada, Yeni Zellanda ve Avustralya- “hayır” oylarına karşı, 143 devletin onayıyla kabul edilmişti. Oylamada 11 devlet çekimser oy kullanmıştır. 34 devlet ise oylamaya katılmamıştır⁶⁶.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesine ilişkin Genel Yorum’da yerli halklar kavramının azınlık kavramı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir⁶⁷.

Birleşmiş Milletlerin, 13 Eylül 2007 tarihli ve 61/295 sayılı kararı ile kabul ettiği “Yerli Halkların Haklarına Dair Bildiri “herkes için eşitlik” mesajını vermektedir.

II. YUNANİSTAN ANAYASASINDA MİLLİ KİMLİK VE HALK KAVRAMI

Yunanistan Anayasasının 1. maddesi Yunanistan Cumhuriyetinin rejimini tanımlar ve halkın egemenliğini güvence altına alır. Devletin yönetim şeklini düzenleyen 1. maddenin çevirisi aşağıdaki gibidir:

Madde: 1) Parlamenter Demokrasi

“(1) Yunanistan’ın hükümet şekli Cumhurbaşkanlığı Parlamenter Demokrasidir.

“(2) Rejimin temeli, halkın egemenliğidir.

“(3) Bütün siyasi iktidarın kaynağı, halktır. Bunun (halk) için ve millet için vardır. Anayasa’da öngörüldüğü gibi icra edilir.”

Yunanistan Anayasası “millet” kavramını tanımlamamaktadır. Yunan Anayasasının 1. maddesi “Millet” kavramını “Halk” kavramından ayırmaktadır.

⁶⁵ <http://www.haber7.com/dunya/haber/517507-abd-bmye-yerli-halklar-sozu-verdi> (30.06.2013).

⁶⁶ <http://www.haber7.com/dunya/haber/517507-abd-bmye-yerli-halklar-sozu-verdi> (30.06.2013).

⁶⁷ <http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm> (30.06.2013).

Yunanistan Anayasasının Anılan 1. madde hükmü Yunanistan devletinin rejiminin demokratik olmasını öngörmektedir ve “halk” egemenliğine yani Yunan vatandaşlarına dayandığını ifade etmektedir. Yunanistan Anayasasına göre, Devlet gücü, sadece halkın yararı için değil, fakat aynı zamanda “milletin/ulusun” yararı için de icra edilmelidir. “Millet/ulus” dediğimizde Yunan Anayasasında şu mantıksal olasılığı ayırt edebiliriz: Millet, ya halkın alt kümesi, ya üst kümesi ya da tüm halkların kesiştiği bir bütündür. Gerçekten de, burada yasamanın etnik/ırksal Yunanlılardan söz etmesi olasıdır. Yunanistan vatandaşlığına sahip olanların bir alt grubu veya başka bir devletin vatandaşlığına sahip olan Yunanlıların ataları, Yunan topraklarının sınırları içinde yaşamayan ve Yunan vatandaşı olmayan, ne de Yunan vatandaşlığına alınmış, kazanmış bir mülteci olmasa dahi, hatta eğer bir kimse Yunan vatandaşı olmasa, fakat Yunan kökenli/asıllı ise, Yunan soyundan gelmekteyse Yunan mevzuatına göre “soydaş” olarak, yani Yunan “ırkından” olarak ya da Yunan milletinden kabul edilmektedir.

Dahası, Yunanistan’da “millet” kavramı ile sadece günümüz Yunan vatandaşları kastedilmemektedir. Geçmişten geleceğe nesiller boyu zaman içindeki bütün Yunanlılar kastedilmektedir. Yunanistan’daki diğer yasa hükümleri de bize millet kavramını daha iyi tanımlamak ve yorumlamak imkânı vermektedir.

Yunanistan Anayasasının 1. madde hükmü Yunan Devletinin yönetim şeklinin demokrasi olduğunu ve demokrasinin işleyişini çoğunluk ilkesinin biçimlendirdiğini ifade etmektedir. Halk, kararlar “üretmek”, kararlar almak ve demokratik çalışmalar yapma konusunda egemendir. Demokratik kararlar almak, çoğunluğun mantığıyla hareket ederek, kendisini yönetecek olan siyasi iktidarı yani hükümeti “tayin” etme egemenliğine de halk sahiptir⁶⁸.

Yunanistan’da halk dendiğinde, geniş anlamda bütün vatandaşlar, dar anlamda ise, Yunan ırkından ya da Yunan milletinde olanlar ve aktif seçim hakkına sahip olan nüfusun bir kısmı anlaşılır. Sadece halkın kararları meşrudur. Buna karşılık, devlet organlarının bütün diğer kararlarının meşruluğu da halkın iradesine bağlıdır. Halkın kararı, kaynağı nedeniyle kendi içinde meşrudur.

⁶⁸ http://eamb-ydrohoos.blogspot.com/2010/11/blog-post_18.html (24.05.2014).

Yunanistan Anayasasının 1. maddesinde açıkça demokrasi ilkesi düzenlenmiş ve koruma altına alınmıştır. Demokrasi, halkın egemen olduğu, halkın bu gücün kaynağı ve halkın en üst yönetim organı olduğu hükümet şeklindedir. Hangi halk, siyasi gücün kaynağıdır? Sorusuna *Çaços*, çok net ve açık bir biçimde “bütün Yunanlılardır” diye cevap vermektedir ve şöyle devam etmektedir: “Nitel özelliklerine bakılmaksızın, halkın üyeleri (halk, geniş anlamda) siyasi gücün de kaynağıdır. Fakat bu egemenlik tüm seçmenlerin adına icra edilir. Yani siyasi haklara sahip olan halkın üyeleri, seçmenlerince (halk, dar anlamda) ifa edilir. Oylama, halkın kendi egemenliğini geniş anlamda, halk yani seçmenler aracılığıyla dar anlamda ise milletçe icra ettiği bir süreçtir⁶⁹”.

Parlamente sistemi, Yunanistan Anayasasının 1. maddesinin 1. fıkrasında düzenlendiğini yukarıda ifade etmiştik. Bu Parlamente sistemi, bir evrim teorisi değildir. Bunun yerine tarih boyunca yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Parlamente sisteminin özü, *bir taraftan hükümetin*, parlamentonun güvenine ihtiyacı varken ve parlamento hükümeti denetlerken diğer taraftan da sembolik bir role sahip olan Devlet Başkanını -Cumhurbaşkanı-sınırlayıcı yetkilere sahiptir. Cumhurbaşkanının hükümetin atanması, hükümetin görevden alınması, Parlamenteyi feshetmesi gibi yetkileri mevcuttur. Cumhurbaşkanı bu yetkilerini kullanırken çok sıkı prosedürleri izlemek zorundadır.

Yunanistan Anayasasının 1. maddesine -hatta diğer Anayasalara- göre, bütün iktidar gücü, halk ve millet için ve onun çıkarı için vardır. Yani siyasetçiler, halkın dışında milletin de çıkarlarına hizmet etmeye davet edilmektedirler. Millet, bu nedenle mantıksal olarak farklı ve halktan daha geniş bir varlık değildir. Yani siyasetçiler, bir yandan halkın iradesini, isteklerini dikkate almak zorundadırlar, ancak diğer taraftan da ulusal çıkarları yani milletin çıkarları doğrultusunda hareket etmelidirler. Başka bir deyişle halkın egemenliği ilkesi, öncelikle milletin çıkarlarına hizmet etmekten geçmektedir.

Yunanlıların iddiasına göre, Yunan dilinin ve Yunan kültürünün güçlü olduğu Balkanlarda Osmanlı hâkimiyeti sırasında bütün Ortodokslar eğitim-

⁶⁹ **Τσάτσος, Α.:** Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα (Γενικό Μέρος), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Ατina-Gümülçine 1988, s. 193.

lerini Yunanca yapmaktaydı. Terim olarak “Romios” yani “Rum” ulusal kökeni, yani milli kimliği değil, dini kimliği belirtmektedir. Bu durum, İsa’dan Sonra 19. Yüzyılda İstanbul Ekümenik Patrikhaneden özgürleşmek için Slav Ortodoks halkların nüfus hareketi “panslavizm” neticesinde değiştii. Boyunduruk altındaki bu Slav halkları, kendi ulusal devletlerini kurmaya, yeni sınır boylarını pekiştirmeye ve ulusal bilinç kazanmak için özgür/otosefal kiliselerini oluşturmaya çalışıyorlardı. 1833 yılında Yunanistan Kilisesi de özgür/otosefal oldu. 1870 yılında Bulgar Eksarh (Exarcheion) kilisesi kuruldu. Yani İstanbul Patrikhanesinden Ortodoks Hıristiyan Bulgarlar da ayrıldılar. Yunan literatüründe buna “Bulgar hizipleşmesi” denilmektedir⁷⁰.

Millet kavramının bugün almış olduğu şekil ve doğasını belirlemek için ulus devletin doğduğu Fransız Devrimi dönemine bakmak yararlı olacaktır. 1789 Fransız devrimi ile birlikte ulus devlet resmen ortaya çıktı ve İmparatorlukların sonu geldi. Siyasi gücün ve egemenliğin kaynağı millet oldu. Bu devrimle birlikte siyasette, ekonomik olarak gelişmekte olan burjuva/kentsoylular ön plana çıktı. Bununla birlikte kentsoylu sınıf lehine uygun kurumlar ve yasalar yeniden şekillendirildi. Yani ulus devlet, diğerleriyle birlikte, bir sivil/burjuva/kentsoylu kurum olduğu bir sır değildir artık. Böylece bu burjuva sınıfının haklarını korumak ve eylemlerini teşvik etmek için bir fikir oluşturuldu. Millet kavramı böylece o günden bugüne kadar burjuvazi kavramının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Tekrarlayalım ki, “halk” kavramı ise, millet kavramından daha geniştir⁷¹.

Devlet denilen tüzel kişiliği ve bunun egemen organını oluşturan üç önemli unsurdan bir tanesi halktır ya da millettir. Devleti oluşturan insan unsuruna yani halk ya da millet unsuruna dâhil olan kişilerin belirlenmesi, bu konuda bir egemen güç olarak milli yasa koyucuya bırakılmıştır⁷².

Yunan devleti, milli bir Devlet’tir. Milli/ulus, Yunan devleti olarak kurulmuştur ve günümüzde de yine milli bir Devlet olarak günümüzde de vardır. Belli bir tarihi mevcuttur, devletin bu karakteristik özelliği yürür-

⁷⁰ Bkz. **Μαυρομμάτη Α. Β.:** Δεκέμβριος (2000) “Βλαχόφωνοι Έλληνες - η Προσωπική μου Άποψη”, <http://www.tamos.gr/personal.html> (06.06.2014).

⁷¹ http://www.intellectum.org/articles/issues/02_13.htm (24.05.2014).

⁷² Bkz. 2279/1990 Sayı ve Tarihli Yunan Danıştay Kararı [ΣτΕ 2279/1990 Ολομ].

lükteki Yunan Anayasasının 1. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır. Ayrıca bu Yunan devleti, benzer anayasal gelenekleri olan diğer ulus devletlerin oluşturduğu uluslarüstü bir toplulukla -Avrupa Birliği ile- ulusal kimliğini koruyarak bütünleşmiş bulunmaktadır. Avrupa Birliği Antlaşmasının 4. maddesinin 2. fıkrası çerçevesinde, gerçekten de Avrupa Birliğine üye devletlerin kendi doğal milli/ulusal kimliklerine, temel siyasi ve anayasal yapılarına saygı duyulmaktadır. Bunun sonucu olarak, Yunan vatandaşlığının bir yabancıya verilebilmesi için, o yabancı Yunan devleti ve Yunan toplumu ile hakiki bir bağının bulunması önem kazanmaktadır. Millet dediğimiz unsur ya da yapı, omurgasız organizmalar ve geçici oluşumlar değildir. Fakat uzun süreli belli bir kültürel birliğe, derinliğe ve arka plana sahip toplumun sadece bir kesimini temsil eden değil, nispeten istikrarlı tavırları, ahlâki ve gelenekleri ile toplumun uzun yıllardan beri kullandığı ortak bir dil geleneğinin küçük sosyal birimlerin -ailenin- yardımı ile nesilden nesile aktarılıyor olması ve devlet organlarının, birimlerinin ya da kurumlarının bulunması gerekmektedir.

Yunan Anayasa koyucusu, Devletin bir bileşeni olarak sürekli “halk” kavramını kullanmıştır. Ayrıca halkı, Devletin en üstün unsuru olarak kabul etmiştir. Yunanistan Anayasasına göre, farklı bir kompozisyonda her biri çeşitli “halklar” yoktur. Sadece bütün Yunan vatandaşlarından oluşan tek bir “halk” vardır. Yani bütün Yunan vatandaşları ve bu halk, egemenliğin taşıyıcısı, kullanıcıdır. Başka bir ifade ile ister Devlet ile doğrudan ilişkili olsun iterse yerel kuruluşların kamu yetkilerini/gücünü kullanması olsun, kamu gücünün kullanılmasının hukuki meşrulaştırıcı faktörüdür⁷³.

Bir kimse, ulusal kimliği, milliyeti ya da milleti nasıl tayin edecektir? Dile dayalı olarak mı belirlenecektir? İngilizler, Amerikalılar, Avustralyalılar aynı ve tek bir millet olmadıkları halde aynı dili, yani İngilizce konuşmaktadırlar. Aynı şey Almanlar ile Avusturyalılar ve İsviçreliler için geçerlidir. Yani aynı dili Almanca konuşuyorlar. Sırp, Hırvatlar yüz kelimelelik bir fark ile aynı dili, Slavca konuşuyorlar. Fakat iki yüzyıl boyunca birbirlerini katlediyorlar ve birbirlerinden nefret ediyorlar. Diğer taraftan Sırpça,

⁷³ Bu konuda ayrıca bkz. 31.10.1990 Tarihli Alman Anayasa Mahkemesinin Kararı, BVerfGE Cilt: 83, s. 37 vd.; 30.06.2004 Tarihli Avusturya Anayasa Mahkemesinin G 218/03-16 Sayılı Kararı.

Hırvatça, Makedonca, Pomakça, Torbeşçe, Bulgarlarca, Rusça, Polonca diye bir dil yoktur ve bunlar Slavcadır, Slavcanın şivesi ya da lehçeleridir. Yani aynı dili bazı farklılıklarla konuşuyorlar ve konuştukları bu dil Slavcadır. Azerice, Kazakça, Türkmençe, Uygurca, Tatarca, Özbekçe diye diller yoktur. Bunların hepsi bazı farklılıklarla Türkçedir, Türkçenin şiveleridir.

Din de kesin olarak milli kimliğin belirlenmesinde ya da ortak vicdani aidiyeti sağlayacak etkin ve kesin nitelikte bir role sahip değildir. Bütün Balkanlar neredeyse Ortodoks Hıristiyan dini inanca sahiptir. Ancak Balkanlardaki Ortodokslar arasında hayal bile edemeyeceğimiz büyük karışıklıklar, katliamlar yaşanmıştır. Karşılıklı evlenmeler ve nüfus hareketleri insanlık tarihinin sürekli bir özelliği olduğu için “saf kan” bir ırk bulmak isteyen herkes, oldukça derin ideolojik önyargılara sahiptir. Geriye ideoloji ve kültür milliyetçiliği, sübjektif milliyetçilik anlayışı kalmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, milli kimlik olgusunun yorumlamak ve tanımlamak için öğretide yapılan birçok çalışma bulunmaktadır.

Yunanistan’da okullarda çocuklara öğretilen geleneksel görüşe göre ulus, “Yüzyıllar boyunca ırkın tarihsel sürekliliğidir”. “İrk” kavramı da çok farklı yorumlara açıktır. Tamamen ırksal bir kavram olarak ortaya konabilir. Fakat bu çok zayıf bir görüştür. Milliyetçiliğin aşırı sürümleri bu formda göründü. Milliyetçiliğin aşırı görüşleri bu şekilde ortaya çıktı. Örneğin Hitler, Alman milletinin saflığını ve Aryan ırkı cetvel ile ölçerdi. Eğer ünlü Nürnberg yasalarına bakarsanız, incelerseniz, bir kimsenin burnu ne kadar yamuksa veya ne kadar büyük çeneye sahipse, buna göre ilgili ırksal saflık kategorisinin de yerini almaktaydı ve kişinin kişisel, toplumsal yaşamında buna karşılık gelen etkileri de gözlemlenmekteydi. Bununla birlikte, çoğu durumda “ırk”, ırksal değil, bazı kültürel özellikleri ifade eder. Eşsiz bir kültürel miras izler. Bu kanıt da savunmasız olabilir. Kan bağı, arkaik siyasi yapıların ortaya çıkmasının ardından makul olarak birincil politikalar sahibi durumlar da ortaya çıktı. Kan bağı esası, ulus ya da ırk çerçevesinde siyasi bir bağ olarak vatandaşlık bağı gerçekleşmektedir. Bu millet oluşturma mekanizması, kan bağı esası (jussanguinis) olarak ifade edilmektedir. Yani

yasal siyasi ve hukuki vatandaşlık, ebeveynden çocuğa geçmektedir ve bu bütün devletlerin yasal düzenlemelerinde genel olarak kabul edilmektedir⁷⁴.

Diğer taraftan, vatandaşlığın kazanılması meselesi milli kimlikle de ilgilidir. Bütün devletlerin ideali homojen bir yapıya sahip olmaktır. Ancak mesafelerin kısılması ve çeşitli sebeplerle göç olgusunun yaşanması, homojen ve “saf kan” bir ulus oluşturmanın imkânsızlığı apaçık ortadadır⁷⁵.

Halk, bir devlette yaşayan ve o devletin vatandaşlarının hepsine halk denir. Halk dediğimiz zaman, kendisi de ve bütün iktidar da bundan kaynaklanmaktadır. Millet fikri, bir temel değer olarak ve sonuçta anayasal düzenin kaçınılmaz bir şekilde maddi içeriğini sağlayıcısı ve yön göstericisi olarak anayasal kaynakları şunlardır: Antropolojik ve etnolojik veriler, ortak köken ve kanbağı, ortak ahlâk ve mitoloji ya da dini yönelim, hatta ulusal dünya görüşü ve ideolojisi. Milletin çok özel/spesifik maddi unsuru duruma göre ne olursa olsun, ister köken olsun isterse “bilinç” ya da bazı kombinasyonu olsun, tercihen nüfusun doğal üreme yoluyla nesilden nesile iletilir ve uygun özelliklerini taşır⁷⁶. Millet fikri, içeriğinden milli kavramının tek tanımlandığı kaynak anayasadır. Bu uygulamada ulus kavramının bazı aşkın ve anayasa dışı parametreleri olmadığı anlamına gelir. Halk egemenliğini tanımlar ya da siyasi süreçleri sınırlar. Fakat bir anayasal kavram olarak ulus, aslında vatandaşlık hukukunda tanımlanmaktadır ve vatandaşlık hukukuna bağlıdır. Yunan Anayasasına göre, her kim ki, Yunan vatandaşı olarak yaşamış ise, yaşamaktaysa ya da yaşayacaksa, o Yunanlıdır. Bunların hepsi birlikte her zaman Yunan halkının üyeleri olarak Yunan milletini oluştururlar. Bunun için gelecek nesiller için ve belki de gidenler için de itibar, Yunanlılar bakımından Anayasalarından kaynaklanan bir yükümlülüktür. Siyasi olarak “ulus”, yalıtılmış bireyler topluluğu değildir. Halk, gerçek kişilerin bütünü ve bir devletin vatandaşı olarak belli zamanlarda vatandaşı oldukları devlette seçimlere veya referanduma katılmak zorundadırlar. Ulus, zaman içerisinde-

⁷⁴ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

⁷⁵ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

⁷⁶ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

deki perspektifte, yürürlükteki vatandaşlık hukuku çerçevesinde halk olarak tanımlanır⁷⁷. Yunan ırkıdan, soyundan ve kan bakımından Yunan kökeninden gelen herkes soydaştır. Yani, Yunan aileden doğum nedeniyle kendi - Yunan- vatandaşlığını kazanan çocuğudur. Soydaşlık özelliğine dayalı her iddia, her durumda ve tarih boyunca milletin varlığı bakımından, tutarlı bir siyasi varlık olarak kabul edilmiştir⁷⁸.

Diğer taraftan, her bir ayrı nüfus sınıflandırılmasını, eşitsiz haklara sahip kişilerin kategorileştirilmesini çok kişi kesin ve çok ciddi bir biçimde reddetmektedir. Herkes aynı temel ahlaki hakların taşıyıcısıdır. Bu ünlü insan haklarının bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Bireysel onur, güven, sağlık, eğitim, çalışma hakkı gibi ve bunların arasında bir de ayrıca özellikle bir sosyal hak olarak vatandaşlık hakkını ve diğerlerini sayabiliriz. Yabancılar, yasal olanlar ve özellikle de illegal olanlar da potansiyel olarak, “uluslararası korumadan yararlanma” hakları vardır. Bu yabancılar da diğer bir ezilen azınlık gruplarından. Bu yabancı kişilerin de, en azından ülkede ilkel de olsa kalıcı yerleşimi olan ve yaşayan bir insan ve bir insan hakkı olarak, kendilerini etkileyen ve ilgilendiren kararlara katılma hakları vardır⁷⁹.

Diğer taraftan Yunanistan’da “Yunanlı doğulur, sonradan olunmaz” özdeyişi ve ilkesi çerçevesinde hareket edilecek olursa yani münhasıran “kan” bağı esasının kabul edilmesi durumunda, bu Yunan Anayasasına aykırılık teşkil edecektir. Bu defa Avrupa Birliği üyesi Yunanistan, demokratik bir devlet olarak “Hem Yunan doğulur, hem de olunur” görüşü benimsemek ve savunmak durumunda kalmaktadır⁸⁰. Fakat Avrupa Birliği üyesi

⁷⁷ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

⁷⁸ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

⁷⁹ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014); Ayrıca bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. **Joseph Carens, H.:** Aliens and Citizens: The Case for Open Borders, Ronald Beiner (ed.) Theorizing Citizenship, State University of New York Press, New York 2005, s. 229 vd.; Karşı görüş için Bkz. **Seyla Benhabib.:** Another Cosmopolitanism, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 35.

⁸⁰ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

Yunanistan'da hâlâ ırkçılık egemendir. Bu durum Yunanistan uyruklu Müslüman Türk azınlığına ve diğerlerine Yunanistan tarafından reva görülenler çok iyi ortaya koymaktadır.

III. YUNANİSTAN'DA YUNAN MİLLİ BİLİNCİNİN OKULLARDA ÖĞRETİLMESİ

Yunanistan Anayasasının 16. maddesi Yunan milli bilincinin işlenmesini öngörmektedir. 16. maddenin çevirisi şöyledir:

Madde: 16) Eğitim, Sanat ve Bilim

“(1) Sanat ve bilim, araştırma ve öğretim serbesttir ve bunların gelişimi ve teşviki Devletin görevidir. Akademik hürriyet ve öğretim hürriyeti hiç kimseyi Anayasaya sadakat görevinden muaf kılmaz.

“(2) Eğitim, Devletin temel görevini oluşturur ve Yunanlıların ahlâki, entelektüel, mesleki ve fiziki eğitimini, milli ve dini bilincinin gelişmesini ve onların hür ve sorumlu vatandaşlar olarak gelişmelerini amaçlar.

“(3) Zorunlu eğitimin süresi dokuz yıldan az olamaz.

“(4) Bütün Yunanlılar, Devlete ait eğitim kurumlarının her düzeyinde parasız eğitim görme hakkına sahiptirler. Devlet, yardıma ve özel korumaya ihtiyaç duyan öğrenciler kadar, kendilerini başarıyla öne çıkaran öğrencilere, yeteneklerine göre mali yardım sağlar.

“(5) Üniversite düzeyindeki eğitim, münhasıran, tümüyle kendi kendilerini yöneten kamu hukuku tüzel kişisi olan kurumlar tarafından sağlanır. Bu kurumlar, devletin denetimi altında faaliyet gösterir ve Devletten mali yardım alma hakkına sahiptirler; yasaya göre kabul edilen tüzükler çerçevesinde faaliyette bulunurlar. Üniversite düzeyindeki kurumların birleşmesi veya ayrılması, buna aykırı hükümler olsa bile, yasanın öngördüğü şekilde gerçekleştirilebilir.

“Özel yasa, öğrenci dernekleri ve öğrencilerin bunlara katılmaları hakkındaki bütün hususları belirler.

“(6) Üniversite düzeyindeki kurumların profesörleri kamu görevlisidir. Bu kurumların, diğer öğretim personeli de, yasada öngörülen şartlar altında, bir kamu görevi ifa ederler. Adı geçen kurumların statüleri, yukarıda belirtilen kişilerin statüleriyle ilgili konuları belirtir.

“Yasada öngöröldüğü üzere, çoğunluğunu yüksek yargı mensuplarının oluşturduğu kurulun kararını takiben, 88. maddenin 4. fıkrasında⁸¹ öngörölen şartların sabit olduğu durumlar hariç olmak üzere, üniversite düzeyindeki kurumların profesörlerin görevlerine, yasal hizmet sürelerinin dolmasından önce son verilemez.

“Üniversite düzeyindeki kurumların profesörlerinin emeklilik yaşı yasayla düzenlenir; söz konusu yasa yürürlüğe girinceye kadar, görevde bulunan profesörler altmış yedi yaşını doldurdıkları akademik yılın sonunda kendiliklerinden emekli olurlar.

“(7) Mesleki eğitim ve herhangi bir türdeki özel eğitim, süresi üç yılı aşmayan yüksek okullar aracılığıyla, bu tür okullardan mezun olanların mesleki haklarını da tanımlayan yasayla özel surette öngöröldüğü gibi, Devlet tarafından sağlanır.

“(8) Devlete ait olmayan okulların kuruluş ve işleyişlerine yönelik ruhsatın verilmesinin şartları ve yöntemleri ile bu okulların denetimi ve burada yer alan öğretim personelinin mesleki statüleri yasa ile düzenlenir.

“Üniversite düzeyindeki kurumların, özel kişiler tarafından kurulması yasaktır.

“(9) Atletizm, Devletin koruması ve yüksek denetimi altındadır. Devlet, her tür spor kurumuna, yasayla öngöröldüğü biçimde, mali yardım sağlar ve bunları denetler. Mali yardımın kullanımı da, bu yardımı alan kuruluşların amacına uygun olarak yasayla düzenlenir.”

Buna göre, Yunan Anayasasınının 16. maddesinin 2. fıkrası “Eğitim, Devletin temel görevidir ve Yunanlıların ahlâki, düşünsel, entelektüel, mesleki ve fiziksel eğitimini, milli ve dini bilincinin gelişmesini ve onların özgür ve sorumlu birer vatandaş olarak gelişmelerini amaçlar.” demektedir. 16. maddenin 3. fıkrasına göre, “Zorunlu eğitimin süresi dokuz yıldan az olamaz.”

⁸¹ Yunan Anayasasınının 88/4. maddesi aynen şöyledir: “Yargı görevlilerinin görevlerine, sadece ceza mahkûmiyetiyle sonuçlanan mahkeme kararıyla veya ağır disiplin hükmü veya kanunda öngöröldüğü gibi ispatlanmak koşuluyla, hastalık yahut sakatlık ya da mesleki yetersizlik gibi nedenlerle, 93. maddenin 2. ve 3. fıkralarına uygun olarak, son verilebilir.”

Yabancıların küçük çocukları ayrı, farklı bir kategori olabilir gerçeği, Yunanistan Anayasasının 21/1. ve 16/2. maddelerinde özel düzenlemelere tabi tutulmuştur. Ailenin ve çocuğun korunması öngörülen 21/1. maddesine göre, “Milletin ve aynı zamanda evliliğin, analığın, çocukların korunması ve ilerlemesinin, gelişmesinin temeli olan aile, Devletin koruması altındadır.”

Netice itibarıyla, yasama organı yabancı uyruklu çocuklara Yunan vatandaşlığının verilmesi için objektif kıstasları belirleme gücüne sahiptir. Bu yabancı çocuklar, Yunan toplumunda Yunanca konuşarak, Yunan gelenek ve görenekleri, Yunan Devletin ülkesinin kültürel gelenekleri, aynı zamanda bu yabancı çocuklar Yunan okullarında okuyarak Yunan kültürünün bir parçası olarak, büyüyen bu kişiler Yunanistan vatandaşı olabilirler. Yunan okullarının temel görevi, Yunanlıların ahlâki, entelektüel, profesyonel, fiziksel eğitimini, milli, dini bilinç geliştirme ve özgür ve sorumlu yurttaşlar olarak oluşumunu sağlamaktır. Yunanistan Anayasasının 16/2. maddesine göre, dini bilincin gelişmesinin belirlenmesi eğitim ve öğretimin amaçları arasındadır. Anayasa genel bir yol gösterici ilke verir. Anayasa kendi dini vicdan gelişimlerini sağlamak üzere öğrencilere sağlanacak olan din eğitiminin türüne işaret etmemektedir⁸². Eğitimin anayasayla korunan amaçları Yunan hukuk sisteminde bağlayıcı niteliktedir⁸³ ve bu şekilde dengeli bir bağdaştırma olmalıdır ve değerlerin uyumlu bir biçimde bir bütün oluşturması gerekmektedir⁸⁴. Eğitimin temel amacı, tarihi anayasakoyucunun iradesi çerçevesinde hür ve sorumlu vatandaşların şekillendirilmesi olarak kabul edilmektedir⁸⁵.

⁸² **Χρυσογόνου, Κ.:** Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Ατina-Gümülcine 2002, s. 227.

⁸³ **Κυριαζοπούλου, Κ.:** Περιορισμοί στην Ελευθερία Διδασκαλίας των Μειονοτικών Θρησκευμάτων, Selanik 1999, s. 281; **Βουτσάκη, Β.:** “Παιδεία και Ανάπτυξη της Θρησκευτικής Συνείδησης”, Νομοκανονικά Γ’, Cilt: 1, 2004, s. 11-56; Fakat Manesi farklı görüştedir. Bu karşı görüş için Bkz. **Μάνεση, Α.:** Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, Selanik 1980, s. 696; **Χρυσογόνου,** s. 310 vd.

⁸⁴ **Βουτσάκη,** s. 14; **Χριστινάκη, Ει.:** “Συνταγματική και Νομική Κατοχόρωση του Μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελληνική Εκπαίδευση [Θεσμική Ανάλυση. Θέσεις Ανεξάρτητων Αρχών. Κριτική και Σχετικές Δικαστικές Αποφάσεις]” <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> 04.06.2014).

⁸⁵ Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής επί του Συντάγματος του 1975, Ατina 1975, s. 514-523.

Ayrıca veriler dini bilincin gelişmesi için Yunanistan Anayasasının 16/2. maddesi hükmünün, Anayasanın diğer eğitim amaçlarıyla bağdaştırılabilir olması gerekir. Bireyin kişiliğini özgür bir biçimde geliştirme hakkı (Yunanistan Anayasasının 5/1. maddesinde), ifade özgürlüğü (Yunanistan Anayasasının 14/1. md.), din özgürlüğü, özellikle din ve vicdan özgürlüğü (Yunanistan Anayasasının 13/1, 2. md.) düzenlenmiştir⁸⁶.

Kurumsal düzeyde diğer parametreler de ihmal edilmemelidir. Devletin, insan onurunu koruma yükümlülüğü mevcuttur (Yunanistan Anayasasının 2/1. md.), özgürlük ve adalet ortamında toplumsal ilerleme sağlamak (Yunanistan Anayasasının 25/2. md.), orantılılık ilkesi çerçevesinde vatandaşların bireysel ve sosyal haklarının güvence altına alınması (Yunanistan Anayasasının 25/2. md.) bütün bu yukarıda çok özel olarak kabul edilen düzenlemeler, Yunanistan Anayasasının 3/1. maddesinde düzenlenen hâkim din ve yine Yunanistan Anayasasının 13/2. maddesi düzenlemesi uyarınca dini telkin yasaklanmıştır⁸⁷.

Yunan eğitimi değerleri, tek bir model olarak, artık sadece Yunan Anayasası'ndan ve iç hukukundan oluşmamaktadır. Avrupa Birliği üyesi Yunan eğitiminin, Avrupa boyutu da mevcuttur ve ayrıca Avrupa mevzuatına göre şekillenmektedir. Benzer Avrupa kurumları, sosyal yapıları, gerçekleri, Yunanistan'daki din özgürlüğü hakkındaki eğitim hedeflerinin genel çerçevesini de belirlemektedir. Yunanistan'daki eğitim hedefleri, Avrupalının çok kültürlülüğe ve dine karşı olumlu tutumuyla yakından hatta doğrudan ilgilidir⁸⁸. Din eğitimi gençler üzerinde çevreyle ilgili/ekolojik farkındalık yaratmak bakımından da etkin bir araç olarak hizmet edebilir⁸⁹.

⁸⁶ **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

⁸⁷ **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

⁸⁸ **Περσελή, Εμ.:** Χριστιανική Αγωγή και Σύγχρονος Κόσμος, Θέματα Θεωρίας και Πράξης της Χριστιανικής Αγωγής, έκδ. Άρμος, Atina 1994, s. 93-126; **Κακαβούλη, Α.:** Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Παιδεία, Ερευνητική Προσέγγιση – Προβληματισμοί, Atina 1993, s. 21-55; **Πορτελάνου, Στ.:** Διαπολιτισμική Θεολογία, Πρόταση Διαθεματικής Διδακτικής, Ελληνικά Γράμματα, Atina 2002, s. 26-31; **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

⁸⁹ **Πορτελάνου, Σ.:** “Η Θρησκευτική Αγωγή και Διδακτική για το Περιβάλλον. Μια Διαθεματική Προσέγγιση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση”, Νέα Παιδεία 114, 2005, s.

1566/1985 Sayı ve Tarihli yasanın 1/1a. maddesi, okulun özgür, sorumlu, demokrat vatandaş, vatana ve Ortodoks Hıristiyan geleneğinin özgün unsurlarına bağlı vatandaş yetiştirmek gibi bir misyonu olduğunu belirtmektedir. 590/1977 Sayı ve Tarihli Yunanistan Kilisesi Tüzüğü'nün 2. maddesi uyarınca, Yunanistan Kilisesi “Gençlerin Hıristiyan eğitimi ile ilgili olarak ortak çıkarlara ilişkin konularda Devlet ile işbirliği yapması gerektiğini belirtmektedir.”⁹⁰.

Avrupa’da, dini eğitim devlete entegre edilmiştir. Din eğitimi, ilköğretim ve orta öğretimde zorunlu ders olarak öğretilir. Fakat bir alternatif olarak ahlâk dersini seçme imkânı da tanınmaktadır. Avrupa’daki toplam 46’ı devletin 25 tanesinde buna Yunanistan ve Türkiye de dâhil olmak üzere din dersi zorunludur. Avrupa Komisyonu (Commission) Programının belirlenmesinden sorumludur⁹¹.

Yunanistan’da, 1974 yılında diktatörlüğün sona ermesinden bugüne kadar, din dersi karşıtları hiç eksik olmamıştır. Bu sorun doğrudan Kilise ile Devlet denilen hükmi şahsiyet arasındaki ilişkilerinden, Devlet ile Din işlerinin bir birinden ayrılıp ayrılmayacağından ve Yunanistan’daki Ortodoks Hıristiyan Kilisesi ile Yunanistan’daki diğer dini cemaatler arasındaki ilişkilerinden kaynaklanmaktadır⁹². Tüm bu ilişkilerin hukuki derinliği, Yunan ırkının tarihine ilgisiz değildir ve bu Yunan Devleti ile yakından ilgilidir⁹³. Eğitim, her kültürün aynasıdır. İyi yönetilen bir devlet, eğitim politikalarının

85-98; **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

⁹⁰ **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

⁹¹ Bkz. **Κρίππα, Γ.:** Η Συνταγματική Κατοχύρωση του Μαθήματος των Θρησκευτικών Παρ’ ημίν και εν τη Αλλοδαπή, Ατina 2001; **Κρίππα, Γ.:** Συνταγματική Θεώρηση του Μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Πύργος 2008; **Χολεβα,Κ.:** “Στην Ευρώπη Επικρατεί το Ομολογιακό και όχι το Θρησκευτολογικό Μάθημα” http://www.ecclesia.gr/greek/HolySynod/committees/europe/xolevas_2.html (04.06.2014).

⁹² **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

⁹³ **Τρωιάνου, Σπ./Πουλή, Γ.:** Εκκλησιαστικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Ατina-Gümülcine 2003, s. 53-185; **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

sonucu olarak, toplumsal kültürün gelişmesine ve güçlenmesine yanıt vermektedir.

Eğitim yoluyla vatandaşların şekillendirilmesi her zaman eğitim ve öğretimin yani okulun ana amaçlarından biri olmuştur⁹⁴ Yunanistan'da 1990'dan itibaren, demokratik vatandaş eğitimine ağırlık verilmiştir. Diğer taraftan eğitim, barış, özgürlük ve sosyal adalet ideallerini gerçekleştirmek için önemli ölçüde katkı sağlayabilir⁹⁵.

Vatandaşlık, daha doğru bir ifade ile vatandaşlık şuuru karmaşık bir süreç aracılığıyla elde edilir ve bu konuda eğitim çok önemli bir rol oynamaktadır. Vatandaş bakımından amaçlanan politika ve toplum bilgisi, yurttaşlık/vatandaşlık için bilinçli bir eğitim içermelidir. Öyle bir eğitim olmalıdır ki, yani sadece basit, yüzeysel, üstünkörü bir bilgilendirme ya da basit güncel bilgi verme ile vatandaşın ve öğrencinin biçimlendirilmesi amaçlanmamalıdır. Fakat öyle bir eğitim olmalıdır ki, bilgi araçlarını, anlayışını, becerilerini geliştirmek için öğrenciye yardımcı olunmalıdır, etkin ve sorumluluk atılım imkânları sağlanmalıdır⁹⁶.

Aktif demokratik vatandaşlık amaçlayan eğitim (active democratic citizen) sadece kurumsal çerçeve ile ilişkili değildir. Müfredatın içeriği belirli pedagojik uygulama yaklaşımı ve özel eğitim amacı gütmektedir⁹⁷.

Sosyal ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri aracılığıyla öğrencilerin rollerini, haklarını ve vatandaş olarak yükümlülüklerini anlamaları konusunda yardımcı olduğu ileri sürülmektedir. Sosyal ve Yurttaşlık Bilgisi dersi, vatandaşlık ile ilgilidir. Sosyal ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri, zorunlu eğitimde temel bir ders olarak hizmet vermelidir. Toplumsal ve siyasi eğitimle ilgili

⁹⁴ **Νικολάκη, Μ.:** “Ο Εκσυγχρονισμός και το Εκπαιδευτικό Σύστημα στη Μετανεωτερικότητα: μια Σχέση Εξελισσόμενη” περ. (Dergi) Επιθεώρηση Επιστημονικών και Εκπαιδευτικών Θεμάτων, Cilt: 4, 2001, s. 117-135.

⁹⁵ **Πανταζής, Β.:** “Παιδεία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Αξιοποίηση “Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων” στην Εκπαιδευτική Πρακτική”, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων Dergisi, Cilt: 14, 2008, s. 107-122.

⁹⁶ **Καρακατσάνη, Α.:** “Ο Ρόλος του Εκπαιδευτικού στο Πλαίσιο της Κοινωνικής και Πολιτικής Εκπαίδευσης. Επαγγελματισμός, Αυτοανάπτυξη και Διδακτικές Στρατηγικές, ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ.: (επιμ) , 2008, s. 154.

⁹⁷ **Καρακατσάνη,** s. 151-153.

kavramlara zorunlu eğitimin hemen hemen bütün derslerinde rastlanmaktadır. Sonuç olarak, Avrupa Birliği üyesi Yunanistan'daki eğitiminin amacı öğrencilerin “vatandaşlık” kavramının anlamını ve “Yunan vatandaşlığı” rolünü fark etmelerini sağlamaktır⁹⁸.

Sosyal ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri aracılığıyla öğrenciler, hak ve yükümlülüklerini, Devletin işleyişini ve örgütlenmesini öğrenmektedirler. Bu tür bilgiler, kendimize ve başkalarına ilişkin konularda kararlar alırken bize yardımcı olacaktır. Toplumun birlikte hareket etmesi, aktif ve sorumlu vatandaşlardan oluşan ve ortak bağları, ortak vicdani aidiyetleri olan bir toplum inşa etmenin yöntemleri bulunacaktır ve gerçekleştirilecektir. Birey ve toplum, birey ve devlet, birey ve Avrupa Birliği, birey ve uluslararası toplum ilişkileri önem arz etmektedir.

IV. MİLLİ KİMLİĞİN VE AİLENİN KORUNMASI

Yunan Anayasasının 21. Maddesine göre, Anayasa, açıkça “milletin” korunmasının ve ilerlemesinin temelini “Aile” olarak öngörmektedir ve belirtmektedir. 21. maddenin aynen çevirisi aşağıdaki gibidir:

Madde: 21) Ailenin, Evliliğin, Annenin ve Çocukların Korunması

“(1) Milletin ve keza evliliğin, analığın ve çocukluğun korunmasının ve ilerlemesinin temeli olan aile, Devletin koruması altındadır.

“(2) Çok çocuklu aileler, savaş ve barış dönemi malûlü eski askerler, savaş kurbanları, dul ve yetimler, tedavisi imkânsız beden ve ruh hastalıklarından muzdarip olanlar, Devletin özel ilgisinden yararlanırlar.

“(3) Devlet, vatandaşların sağlığına özen gösterir ve gençlerin, yaşlıların, özürülülerin korunması ve muhtaç durumda olanların bakımı için özel tedbirler alır.

⁹⁸ **Ματσαγγούρας, Η.:** “Διεπιστημονικότητα, Διαθεματικότητα και Ενviaιοποίηση στα νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόποι Οργάνωσης της Σχολικής Γνώσης”, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων Dergisi, Ειδικό Αφιέρωμα στη Διαθεματικότητα, Cilt: 7, 2002, s. 19-36; **Ματσαγγούρας, Η.:** Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση, εκδ. Γρηγόρη, Ατina, 2002; Διαθεματικό Ενviaίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (Α.Π.Σ.) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, Τόμος Α, ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ατina, 2002.

“(4) Konut sahibi olmayan ve yetersiz konuta sahip olanların konut edinmeleri, Devletin özel ilgi alanındadır.

“(5) Nüfus siyasetini belirlemek ve uygulamak ve gerekli bütün tedbirleri almak Devletin görevidir.

“(6) Özürlüler, kendi kendilerine yeterliliği, meslek sahibi olmalarını ve Ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal hayatına katılmalarını sağlayacak tedbirlerden yararlanma hakkını haizdir.”

V. ORTODOKS HİRİSTİYAN KİLİSESİNİN YUNAN MİLLİ KİMLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yunan Anayasasının 3. maddesi Yunanistan’daki egemen dini tanımlamaktadır. 3. maddenin çevirisi aşığıdaki gibidir:

Madde: 3) Din ve Devlet İlişkisi

“(1) Yunanistan’da hâkim olan din İsa’nın Doğu Ortodoks Kilisesidir. Yunanistan Ortodoks Kilisesi, İusu Hristos’u (İsa’yı) Kilisenin başı olarak tanımaktadır. Büyük İstanbul Kilisesi ile ve diğer aynı mezhepten olan İsa’nın Kiliseleri ile ve aynı şekilde kutsal havarilik ve Kutsal Meclis kuralları ve kutsal geleneklerde sarsılmaz ve ayrılmaz mezhep birliği vardır. Yunanistan Kilisesi bağımsızdır. Yunanistan Kilisesi, Kutsal Meclisin görevleri başındaki Başrahipleri, Devamlı Kutsal Meclis ve bundan kaynaklanan Kilise Tüzüğü’nün belirlediği şekilde oluşan ve 29 Temmuz 1850 Patriklik Ciltlerinin hükümleri ile 4 Eylül 1928 Meclis Uygulamalarına (Patriklik Senedine) uygun olarak yönetilir.

“(2) Yunanistan Devletinin belli bölgelerindeki kiliselerin statüsü, önceki fıkra hükümlerine aykırı değildir.

“(3) Mukaddes Kitabın (İncil’in) metni değiştirilmeden korunmaktadır. Yunanistan Bağımsız Kilisesinin ve İstanbul’daki Büyük İsa’nın Kilisesinin izni alınmadan İncil’in başka bir lisana resmi çevirisinin yapılması yasaktır.”

Yunanlıların çoğunluğunda, Yunanistan Anayasasındaki “hâkim, egemen ya da yaygın” din kavramı, “Ortodoks Hıristiyan Yunan dininin, Yunanistan vatandaşlarına dayatılan bir din olarak anlaşılabilir ve yorumlanamaz” anlayışı egemendir. Çünkü Yunanistan Anayasası aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğü’nün, dokunulmazlığının temellerini de öngörmektedir ve

düzenlemektedir. Yunanistan'daki Ortodoks Hıristiyan dininin egemenliğini herhangi bir şey, şüpheye düşürecekse, Yunanistan'da Ortodoks dini bilincin korunması için -örneğin Yunanistan Anayasasınının 16. madde hükmünde düzenlenmiş bulunan "din eğitimi yoluyla"-, **veya** diğer dinlere mensup kişilerin Yunanistan vatandaşlığına alınmasını sınırlamak, engellemek için teorik olarak ve siyasi bakımdan Yunanistan'da siyasi iktidarın özen göstermesi ya da daha doğru bir ifade ile müdahale etmesi sadece bu anlamda kabul edilebilir niteliktedir.

Avrupa Birliği üyesi ve demokrasinin beşiği olduğu iddia edilen Yunanistan'ın Anayasası: "Kutsal ve Özleri/Ulûhiyetleri Bölünmez Üçlü Adına (Είς το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος)" diye başlamaktadır ve İsa'nın Yunan Ortodoks Kilisesi'nin dindarlığını ifade etmektedir. Bu yoğun din vurgusu Batı demokratik devletlerin ya da toplumların Anayasalarında rastlanan bir şey değildir.

Sonuç olarak, Yunan Anayasası, "Millet" kavramı ile "Halk" kavramını birbirinden ayırmaktadır. Millet/ulus, bir taraftan bilinç (ulusal bilinç), diğer taraftan biyolojik (aile, annelik) olarak tanımlanmaktadır. Yunan milli kimliğinin içeriği aynı zamanda da dinidir. Çünkü Yunanistan Anayasasına göre, Yunanistan'daki egemen dinin Ortodoks Hıristiyan dini, Yunan Anayasasındaki ifadesi ile "İsa'nın Doğu Ortodoksluk mezhebi" olduğu, tartışmaya mahal vermeyecek bir biçimde açıkça ortaya konmaktadır. Yunanistan Anayasasının 3. maddesinin 1. fıkrasında Yunanistan'daki hâkim dinin İsa'nın Doğu Ortodoks Kilisesi olduğu belirtilmektedir. Yunanistan Anayasasının isteği ya da amacı Doğu Ortodoks Kilisesi dinini güvence altına almaktır. Anılan madde hükmünde üç temel kural belirlenmiştir: a) İstanbul Büyük Kilisesi ve diğer kiliseler b) Dinin kutsal kanunları uygulanmaktadır ve c) Görevdeki Piskoposlar Kutsal Meclis tarafından yönetilirler. Yunanistan Anayasası, 3. maddede Yunanistan'daki egemen dini, yani Doğu Ortodoks Kilisesi dinini güvence altına almak istemiştir. Yunanistan'da bu Ortodoks Kilisesi, Yunan Kilisesi olarak ifade edilmektedir. Yunanistan Anayasasınının 59. maddesinde Yunanistan Meclisindeki milletvekillerinin yapacakları yemin düzenlenmiştir. Yunanistan milletvekilleri "Özdeş, Kutsal Bölünmez Üçlü adına yemin" ederler. 59. maddenin çevirisi aşağıdaki gibidir:

Madde: 59) Yemin

“(1) Parlamento üyeleri, görevlerine başlamadan önce, Meclisin kamuya açık oturumunda aşağıdaki gibi yemin ederler: ‘Vatanıma ve demokratik rejime sadık kalacağıma, Anayasa’ya ve kanunlara itaat edeceğime ve görevlerimi dürüst olarak yerine getireceğime, Özdeş, Kutsal Bölünmez Üçlü adına yemin ederim.’

“(2) Farklı bir dinden ve inançtan olan Parlamento Üyeleri, kendi dinlerinin ve inançlarının şekline göre, aynı yemini ederler.

“(3) Parlamento tatildeyken, seçtikleri ilan edilen Parlamento üyeleri, Meclis’in tatilde olmayan bölümünde yemin ederler.”

Yunanistan Ortodoks Kilisesi Mora Yarımadasında 23 Temmuz / 01 Ağustos 1833 tarihinde bağımsızlığını ilan etti. 1833’te fiili olarak kurulan bu kilise İstanbul Büyük Ortodoks Kilisesinin yani o dönemdeki adıyla “Ekümenik Patrikhane”nin yargı ve idari yetkisinden kurtuldu. “İstanbul Ekümenik Patrikhane” 1844 tarihinde Yunanistan Kilisesinin Bağımsızlığını ve Atina Despotu/Mitropoliti başkanlığında Sürekli Kutsal Meclisi tarafından yönetilmesini kabul etti⁹⁹.

1830 yılında kurulan Yunanistan’ın 1844 tarihli Anayasasının 2. maddesinde; “İlk defa Yunanistan Ortodoks Kilisesini tek başına varolan yani otokefal olduğu, diğer Kiliselerden bağımsız ve kendi egemenlik haklarına sahip olarak hareket eden” bir Kilise diye tanımlandı. Bu hüküm 1864, 1911, 1925, 1927, 1952, 1968 ve 1974 tarihli Anayasalarda da Yunanistan Kilisesinin bağımsız, özerk, “otokefal” başka bir deyişle “otosefal” olduğu tekrarlandı. Yunanistan Anayasalarında yerel Kilise olarak idari özerkliğe sahip olduğu düzenlenmiştir. Yunanistan’da, Kilisesinin özerkliğinin Anayasada koruma altına alınmış olmasının önemli olduğu iddia edilmektedir. Çünkü Yunanistan Kilisesinin özerkliğini olumsuz yönde etkileyen Yunanistan Devletinin veya üçüncü bir kilisesinin ya da diğer kiliselerin her icraatı

⁹⁹ 3796/1990 Sayı ve Tarihli Yunanistan Danıştay Kararı (ΣτΕ 3796/1990 Τμ.Γ’.); 3615/1928 Sayı ve Tarihli “Περί Εκκλησιαστικής Διοικήσεως των εν ταϊς Νέαις Χώραϊς της Ελλάδος Μητροπόλεων του Οικουμενικού Πατριαρχείου” Yasası FEK A’ 120/11.07.1928 Yunan Resmi Gazetesinde Yayımlanmıştır.

önceki anayasa düzenlemelerinde olduğu gibi, bugün yürürlükteki anayasaya da aykırıdır.

Yürürlükteki Yunanistan Anayasasını 3/2. maddesi, Yunanistan Devletinin bazı bölgelerdeki mevcut dini statü/rejim Yunanistan Anayasasının 3/1. madde hükümlerine aykırı olmadığını düzenlemektedir. Örneğin, Yunanistan'ın Girit Adasındaki Kilise de bağımsızdır. Menteşe Adalarındaki Despotlar ise "İstanbul Evrensel/Ekümenik Patrikhanesine" idari bakımdan bağlıdır. Oysa 1923 tarihli Lozan Barış Konferansında varılan mutabakat gereği İstanbul Patrikhanesinin idari ve siyasi yetkileri iptal edilmiş ve münhasıran dini konularda İstanbul il sınırları içindeki Ortodoks Hıristiyanların dini uyumsuzlukları konusunda görüş bildirebilir. Bunun da anlamı Türkiye'de Patrik ve Patrikhane yoktur. Başpiskoposluk vardır. Yani Lozan Konferansında varılan mutabakata göre Türkiye'de 1923'ten itibaren İstanbul Başpiskoposu vardır. Vartholemeos Menteşe Adalarında, Yunanistan'ın "Yeni Ülkeler" ya da "Yeni Yunanistan" olarak da ifade edilen Makedonya ve Batı Trakya bölgesindeki Despotlar ve Amerika, Avustralya'daki Ortodoks Hıristiyan Yunan kiliselerinin idaresi hakkında da yetki kullanması 1923 tarihli Lozan Konferansında varılan mutabakata aykırıdır. Osmanlı dönemindeki Patrikhane, idari ve siyasi yetkilerini sadece Osmanlı Devletinin sınırları içindeki Ortodoks Hıristiyan Kiliseler üzerinde kullanmaktaydı. Günümüzde ise, bırakın İstanbul sınırları dışında idari yetki kullanmasını, Türkiye sınırlarını dahi aşmıştır. Bu durum da 1923 Lozan Konferansında varılan mutabakata aykırıdır.

Yunanistan Anayasasının 3/1. madde metni hükmü Devlet ile Kilise ilişkilerini de düzenlemektedir. Anılan madde hükmü gereği Yunanistan Kilisesi, a) Kutsal Meclis ve b) Sürekli Kutsal Meclis tarafından yönetilmektedir. Yani Yunanistan Ortodoks Hıristiyan Kilisesinin iki idari organı mevcuttur¹⁰⁰.

Yunanistan Anayasasının 3/1. maddesi aynı zamanda Yunanistan Kilisesi ile diğer Ortodoks Hıristiyan Kiliseleri arasındaki ilişkiyi, başta İstanbul Büyük Kilisesi ve Mesih'in herhangi bir diğer Ortodoks Hıristiyan Kilisesi -İskenderiye Patrikhanesi, Antakya, Kudüs, Moskova, Sırbistan,

¹⁰⁰ 961/1978 Sayı ve Tarihli Yunanistan Danıştay Kararı (ΣτΕ 961/1978).

Romanya, Bulgaristan, Gürcistan, Kıbrıs, Polonya, Arnavutluk, Çek ve Slovakya Kiliseleri- ile doktrin/doğma bakımından ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğu ilkesini tanımlamaktadır. Bu 3. madde hükmü, din özgürlüğünü öngören Yunanistan Anayasasının 13. maddesinin 2. fıkrasıyla tamamlanmaktadır ya da başka bir deyişle desteklenmektedir.

Bir Katolik mabedinin veya bir sinagogun tamir edilip edilmeyeceğine ya da bir cami veya medrese inşaatına ya da bir caminin disko veya sinemaya dönüştürülmesine izin verilip verilmeyeceğine Yunanistan Kilisesi “hâkim din” olarak yasa uyarınca belediyelerin imar müdürlüklerine görüş bildirmektedir. Papazlar, uluslararası mahkemelerden ve uluslararası kuruluşlardan eleştiri kabul etmezler. Yunanistan’da bu konuda şöyle bir deyim de vardır: “Papazlar kılıçlarında sinek dahi kabul etmezler” Avrupa Birliği üyesi Yunanistan’da tereddütlü adımlarla, Kilise ile devletin yani Kilise ile devlet işlerinin ayrılmasıyla ilgili reformlar ilerlemektedir. Çünkü siyasal iktidarın ve siyasi partilerin adaylarının kilise ile müşteri bağımlılığı içinde olmaları bunda etkili olmaktadır.

Kilise, çoğu insan, “kilise” kelimesini çeşitli dinsel törenlerin gerçekleştirdiği bir alanı göstermek için, ya da toplantı yeri anlamında kullanmaktadır. Ortodoks kilisesi, Anglikan Kilisesi, Katolik kilisesi ya da Romeo katolik Kilsesi (Ρωμαιοκαθολική εκκλησία) gibi. Türkçedeki “kilise” kelimesi etimolojik olarak Yunancadaki “eklesia” (“εκκλησία”) teriminden gelmektedir. Etimolojik olarak “çağırı” anlamına gelen (“εκ+καλώ”) teriminden “kilise” kelimesi “davet edilen”, “davetlilerin toplanması” anlamına gelmektedir¹⁰¹. Bullinger’in ifadesine göre, bu terim “Her toplanma için, ama özellikle vatandaşların toplanması için veya bunların bir parçasının bir bölümünün toplanması için kullanılmaktadır.” Herhalde eski Yunanistan’daki vatandaşların toplandığı yer anlamına gelen “belediye toplantı yeri/kilisesi” (“eklesia tu dimu: εκκλησία του δήμου”) kavramını herkes bilmektedir¹⁰².

Yeni Ahitte kilise kelimesine 115 kez rastlanmaktadır. “Kilise” terimi, Hıristiyan olmayan ve hatta anti-Hıristiyan toplantılar için de kullanılan bir

¹⁰¹ **Κιουλάχογλου,Τ.:** “Εκκλησία: Ο Ορισμός, ο Αρχηγός και τα Μέλη” <http://www.jba.gr/gr/Articles/jbasep97.htm> (04.06.2014).

¹⁰² **Bullinger, E.W.:** Figures of speech used in the Bible, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, This printing 1995, s. 72.

terimdir. “Kilise” kavramının genel anlamı “toplantı” yani “cem”dir¹⁰³. Hıristiyanlığa göre ya da Tanrının sözüne göre, İsa’nın bütün inanmışları tek bir “vücuttur” veya “İsa’nın vücududur”. “Kilise”, “vücut” ya da “İsa’nın vücudu” aynı ve eşit anlamda kavramlardır ve bütün inanmışları anlatmak için kullanılır¹⁰⁴. “Siz İsa’nın vücudusunuz... [İsa Mesih de]Vücut’un, Kilise’nin başıdır”¹⁰⁵.Bütün Hıristiyan dinine inanmışlar da hep birlikte İsa’nın vücudunu oluştururlar. Kilise, İsa’nın vücudu ya da bedeni tek vücuttur ya da tek bedendir ve istisnasız bütün Hıristiyanları kapsamaktadır. Yine iddialarına göre, Hıristiyan dini bakış açısı bakımından, “Birçok konuda farklı görüşlere sahip olsalar bile, bütün Hıristiyanlar, birbirleriyle ne yabancıdır, ne de düşmandır. Eğer, İsa’nın Rab olduğuna ve Tanrının, O’nu ölümlerden dirilttiğini kabul ediyorlarsa, herkes kurtuldu”¹⁰⁶ demektir.

VI. YUNANİSTAN VATANDAŞLIĞI

Yunan Anayasasının 4. maddesinin 3. fıkrasında Yunanlı tanımlanmıştır. Madde hükmünün çevirisi aynen şöyledir: “Yasanın öngördüğü niteliklere sahip olan kişiler, Yunanlıdır. Yasanın öngördüğü koşullara ve usullere uygun olarak kendi iradesiyle bir başka devletin vatandaşlığını kabul etmişse veya milli çıkarlara aykırı olarak başka bir devletin hizmetine katılanlar hariç olmak üzere hiç kimse Yunanistan vatandaşlığından mahrum bırakılamaz.”

Yunanistan Anayasasının 25. maddesinin 4. fıkrasına göre, “Devlet, bütün vatandaşlarından sosyal ve milli dayanışma ödevini yerine getirmelerini talep etme hakkına sahiptir.”

Yine Yunanistan Anayasasının 29. maddesinin 1. fıkrasına göre, “Seçme hakkına sahip olan Yunan vatandaşları, demokratik rejimin ser-

¹⁰³ **Κιουλάχογλου, Τ.:** “Εκκλησία: Ο Ορισμός, ο Αρχηγός και τα Μέλη” <http://www.jba.gr/gr/Articles/jbasep97.htm> (04.06.2014).

¹⁰⁴ **Τάσος Κιουλάχογλου,** “Εκκλησία: Ο Ορισμός, ο Αρχηγός και τα Μέλη” <http://www.jba.gr/gr/Articles/jbasep97.htm> (04.06.2014).

¹⁰⁵ “[ο Ιησούς Χριστός] είναι η κεφαλή ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ, ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ”, Προς Κορίνθιους Α 12/ιβ/27’den nakleden **Κιουλάχογλου, Τ.:** “Εκκλησία: Ο Ορισμός, ο Αρχηγός και τα Μέλη” <http://www.jba.gr/gr/Articles/jbasep97.htm> (04.06.2014).

¹⁰⁶ Προς Ρωμαίους 10/ι/9)’ten nakleden, **Κιουλάχογλου, Τ.:** “Εκκλησία: Ο Ορισμός, ο Αρχηγός και τα Μέλη” <http://www.jba.gr/gr/Articles/jbasep97.htm> (04.06.2014).

bestçe işleyişine hizmet eden siyasi partileri serbestçe kurabilirler ve bunlara üye olabilirler.”

Yunan Anayasasının 5/2. maddesi bireysel hakları güvence altına alıp, korumaktadır. Hatta yerlilerin olduğu kadar, yabacıların da hakları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokoller çerçevesinde korunmaktadır. Yine Yunan Anayasasının 5/2. maddesi hükmü çerçevesinde Yunan Devletin yetkisi dâhilinde bulunan herkesin hayatı, onuru ve özgürlüğü milliyet, ırk, dini inanç ya da siyasi düşünce farkı gözetilmeksizin bütün haklardan yararlanırlar. Bu haklara siyasi haklar dâhil değildir. Örneğin Yunanistan Anayasasında seçme ve seçilme hakları, siyasi haklar sadece Yunanistan vatandaşlarına tanınmıştır. Sadece Seçme ve seçilme hakkına sahip olan Yunanistan vatandaşları siyasi parti kurabilirler ve siyasi partilere üye olabilirler. Yunanlı Anayasa hukukçusu *Çaços*, yerel seçimlerde mültecilere oy hakkı tanınmasını Yunanistan Anayasasına aykırı bulmaktadır¹⁰⁷. Sonuç itibarıyla Yunanistan Anayasası seçme ve seçilme hakkını sadece Yunanistan vatandaşlarına tanımıştır. Bu Yunanistan Anayasasının 29/1. madde hükmünden de anlaşılmaktadır.

Bir yabancıya ya da yabancı bir devletin vatandaşına Yunan vatandaşlığının verilmesi kişinin Yunan toplumu ile uyum sağlamasının en son aşamasıdır. Bu bütünleşme o seviyededir ki, bireyselleştirilmiş düşüncesinin ve kararının sonucu olarak bu durum kişiyi Yunanistan vatandaşı olmaya itmektedir. Bir yabancıya Yunanistan vatandaşlığının verilmesi ile yabancı Yunanistan uyruğunu kazanmaktadır. Diğer Yunan vatandaşlarının yurttaşı olmaktadır. İrkdaş ya da soydaş olmamaktadır. Yani Yunanistan vatandaşı olunca, kendisine Yunan milli kimliği de tanınmış olmamaktadır¹⁰⁸. Yunanistan Devletin yetkili organları, çeşitli kamu politikalarını geliştirme uygulama yeteneğine sahiptir. Bu çerçevede bu politikalarına belirli kategorilerdeki yabancıların Yunan vatandaşlığına alınmaları yönünde kararlar almaları ve uygulamaları mümkündür. Bu bağlamda Devletin yetkili organları, kamu politikalarının uygulanması için, belirli kategorilerdeki ve koşulları karşılayan yabancılara, uygun bir biçimde Yunanistan vatandaşlığının

¹⁰⁷ **Τσάτσος**, *Συνταγματικό του Δίκαιο*, Cilt III., s. 164-165.

¹⁰⁸ Bkz. 3370/1955 Sayı ve Tarihli Yunan Vatandaşlık Kanununun 6. maddesi ve 3284/2004 Sayı ve Tarihli Yunan Vatandaşlık Kanununun 5. ve 7. maddeleri.

verilmesi yeteneğine sahiptir. İşte bu kamu politikalarının uygulanması için ilk önce yabancı kişi ya da kişilerin ülkenin ekonomik durumuna sorunsuz bir biçimde entegrasyonu sağlanmalı ve yine ülkenin sosyal hayatı yani Yunan toplumu ile her yönüyle bütünleşmelidir. Bu özel kamu politikalarının kabulü ve kişinin Yunanistan vatandaşlığına kabulü ile birlikte Yunan halkıyla bütünleşmesi amaçlanmaktadır. Burada Yunan yasa koyucunun ikinci ve uzun süreli bir amacı da Yabancıların veya bunların atalarıyla birlikte uygun koşullar çerçevesinde Yunan ulusunun temel değerlerini, ilkelerini, dilini, ahlâkını, dinini, kültürünü ve Yunanlılığın/Helenizmin” diğer tanımlayıcı unsurlarını bu şekilde korunmasını ve Yunan kültürünün sürekliliğini sağlamaktır.

Hukuki anlamda devlet ile ortak bir vatandaşlık bağı kurulunca buna bağlı olarak, Anayasada vatandaşa tanınmış olan birçok haklardan kişi yararlanma hakkına da sahip olur. Bu hakların bazılarını şöyle sayabiliriz: Diplomatik korumadan yararlanma, seçme ve seçilme hakkı, ulusal dayanışma yükümlülüğü, askerlik ve vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gibi.

Vatandaşlık, devleti ile vatandaş arasındaki kamu bağıdır ve vatandaşlık haklarının en temel güvencesidir. Bunun için bir Devletin vatandaşlığına sahip olmak gerçekten de bir insan hakkıdır¹⁰⁹. Vatandaşlık hakkı, kesinlikle temel bir insan hakkıdır, ama içeriği çok yetersizdir. Herkesin saygı duyduğu sadece bir vatandaşlığının bulunması ve onu koruma hakkı bulunmalıdır. Yani bazı ve herhangi bir vatandaşlık olmalıdır. İnsan hakkı, neyin vatandaşlık olduğunu veya hangi kıstaslarla tespit edileceğini belirtmemektedir. Yani kişinin hangi devletin vatandaşlığını alacağı konusunda herhangi bir görüş belirtilmemektedir. Fakat bu belirsizlik, bağlayıcı demokratik yasama organı ve demokratik bir hukuk düzeninin bütün kurumları bu hakkın ciddi sonuçlara sahip olmasını engellemez¹¹⁰. Bu bakımdan bu vatandaşlık hakkı, vatandaşlıktan çıkarılma bakımından da önemlidir. Tekrar-

¹⁰⁹ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014). Geniş bilgi için bkz. **Hannah Arendt.**: The Origins of Totalitarianism, Harcourt Inc., San Diego/New York/London 1985, s. 296 vd.

¹¹⁰ <http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

layalım ki, Yunanistan Anayasasının 4/3. maddesine göre, “Yasanın öngördüğü şartlara ve usullere uygun olarak kendi iradesiyle başka bir devletin vatandaşlığını elde edenler veya milli çıkarlara aykırı olarak başka bir devletin hizmetine katılanlar” Yunan vatandaşlığını kaybetmelerine izin verilir.

Yunanistan Anayasasının 5/1. maddesine göre, sadece Yunanistan vatandaşları değil, herkes yani Yunanistan vatandaşı olmayan fakat Yunan Devletinin yargı yetkisi içinde bulunan “herkes başkalarının haklarını, anayasayı ve ahlâki teamülleri ihlal etmediği ölçüde, kişiliğini özgürce geliştirmek, devletin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamına katılmak hakkına sahiptir.”

Yunanistan Anayasası, herkesin, Yunanistan vatandaşı olmayanların da Yunanistan’ın “siyasal yaşamına katılmak hakkına sahiptir.” derken ne anlatmak istemektedir? Yunanistan Anayasasına göre, Demokratik bir toplumda herhangi bir kimsenin devletin ekonomik, sosyal yaşamına katılımını gerektirir. Bu katılımın yoğunluğu ölçüsünde, birlikte siyasetin kurallarının belirlenmesi yeteneği mevcuttur. Bu da ister güçlü bir devletten ya da zayıf ve sorunlu bir devletten gelmiş olmasına bakılmaksızın katılma hakkına sahiptir. Bu da bir yabancınnın sosyal uyumunun ilk kurumsal sonucu olarak yabancınnın yerel seçimlere katılım imkânı sağlamaktadır.

Avrupa Birliği üyesi Yunanistan’da vatandaşlık hukuku dediğimizde, Bu hukuk kuralları sadece Yunan Anayasası ilkelerine değil, Avrupa Birliği ilkelerine ve Yunanistan’ın taraf olduğu diğer uluslararası belgelere de uygun olmalıdır.

Yunanistan vatandaşlık yasasının Anayasa madde hükümlerine aykırı olmamalı ve ilkelerine saygılı olmalıdır. Eğer Anayasanın ilgili madde hükmüne göre siyasi güç millet lehine, milleti ve halkı için ve adına icra ediliyorsa, o zaman da soydaşlara vatandaşlık tanınmasında önceliğe sahip olmaları gerekmektedir. 350/2011 Sayı ve Tarihli Yunanistan Danıştay kararıyla 3838/2010 sayı ve tarihli Yasanın küçük yaştaki mültecilerin Yunanistan vatandaşlığını kazanmalarını düzenleyen hükümlerini Yunanistan Anayasasının ilgili hükümlerine aykırı buldu. Bu Yunanistan’daki milliyetçilik anlayışının hukuki bakımdan nasıl anlaşıldığını ortaya koymasından önemlidir. Çünkü Yunanistan vatandaşlığının kazanılmasında “kan” bağı

esasında, Yunanlıların deyimi ile “kan hukuku” nitelemesinde ısrar edilmektedir. Mülteciye ya da başka bir deyişle yabancıya Yunanistan vatandaşlığının verilmesi “ulus kavramını ayırıştırmak” için değil, onlarda temelde bireysel ve sübjektif görüşlere dayanan, bir “Yunan bilincinin” gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, vatandaşlığa alınma kararı verilirken, ne yasal olarak devletin ülkesinde yasal ve kalıcı olarak en az beş yıldan beri ikamet eden bir yabancı aileden Yunanistan’da doğmak, ne de Yunan okulunda başarılı altı yıllık -günümüzde yürürlükteki anayasaya göre dokuz yıllık- bir eğitimin varlığı vatandaşlığın kazanılması için yeterli değildir. 3838/2010 Sayı ve Tarihli yasada belirtilen bu koşullara sahip olan kişi Yunan vatandaşlığını kazanmak için talep dilekçesini yetkili kuruma vermeye hak kazanmaktadır.

Yunanlı hukukçuların bazıları, “ulusal bilincin” daha önceden varolduğuna bu nedenle insanların milliyeti ile birlikte doğduklarına, doğumla ve kanla, genetik bir özellik olarak yeniden çoğaldıklarına ve böylece soylarının devam ettirildiğine inanmaktadırlar ve buna bağlı olarak da Yunanistan vatandaşlığını kazanmayı hak etmektedirler. Mantıksal olarak çok uçuk bir görüş olarak, eğer bir kimse kan sürekliliğini veya sonradan Yunan bilincini kaybederse ya da ispat edemezse ya da sonradan Yunan bilincini kaybederse, Yunanistan uyruğundan çıkarılır. **Bunun** tarihsel bakımdan, milliyetçi ve ulusal kirlenme arasındaki etnik bölünmeye katkıda bulunması tesadüfi değildir. Hatta bu düşünce Yunanistan’da şiddetli etnik temizlik kampanyalarını da meşrulaştırmaktadır. Yunanistan’ın Batı Trakya ve Menteşe adalarında yaşayan Müslüman Türklerin, diğer taraftan Yunanistan’daki Makedonların, Arnavutların ve diğerlerin maruz kaldıkları şiddetli etnik temizlikleri örnek olarak gösterebiliriz.

Öncelikle, Yunanistan Anayasasının 4/3. maddesine göre, Yunan vatandaşları, nitelikleri kanun tarafından öngörülen kişilerdir. Vatandaşlıktan çıkarılma, ancak başka bir devletin uyruğunu sadece kendi iradesi ile gönüllü olarak kazanmaları durumunda veya Yabancı bir devlette, kendi devletinin ulusal çıkarlarına aykırı hizmet ifa ederse izin verilir. Yunan Anayasasında “kan” ya da Yunanlıların ifadesi ile “kan hukuku (δικαίου του αίματος)” zorunluluğundan veya belirsiz ve uygulanamaz nitelikteki “Yunan bilinci” kavramının somutlaştırılmasından söz edilmemektedir. Diğer taraftan Yunanistan Anayasasının 16/2. maddesi ile Mahkemeler, Yunanistan’da

eğitim ve öğretimin hedefinin “Yunan ulusal bilincin” gelişmesini sağlamak olduğunu belirtmektedirler. Yunanistan’da ulusal bilinç ailede yani evde, okulda, kilisede ve orduda inşa edilmektedir. Bu nedenle okulda bu altı ya da dokuz yıllık eğitim, yabancıların Yunan uyruğunu kazanması için yeterli görülmektedir. Yunanistan’daki şu deyim ile de uyum içindedir: “Bizim eğitime katılanlar” Yunanlıdır. Başka bir ifade ile de “Yunanlılık eğitimine katılanlar (Οι Συμμετέχοντες στην Ελληνική παιδεία)” Yunanlıdır. Halk ile ulus arasındaki farklılaşma, Yunanistan Anayasasının 3. maddesinin 1. fıkraya hükmüne dayandırılmaz.

İki terimli polinom “ulusal-etnik” çift kavramsal içerik ya da başka bir deyişle çift çağrışımları ile kullanılır. Birinci görüşe göre, her iki kavram da eşanlamlıdır. İkinci seçkin görüşe göre her iki kavram farklı anlamdadır. Etnik grup, bir “ulus devlete” ait olmayandır. Yunanistan’daki Ulahlar, İspanya’daki Basklar örnek olarak gösterilebilir. Bunların bir devletleri bulunmamaktadır. Ulusal grup ise, doğrudan bir ulus devlet ile bağlantılı olmalıdır. Örneğin Arnavutlukta Yunanlılar, Yunanistan’daki Müslüman Türkler.

Diaspora kelimesi etimolojik olarak Yunancadır. Fakat “diaspora” dediğimizde, örneğin yüzyıllar boyunca Yahudilerin durumunda rastlamaktayız. “Yunan diasporası” dendiğinde, “Yunanistan dışında” başka bir deyişle “yurtdışında” bir yıldan daha fazla yaşayan tüm kişiler anlaşılmaktadır. Yunanistan’dan ya da diğer bir devletin ülkesinden göç etmişler ya da ev sahibi devletin tarihsel bir azınlığını oluşturan, ya da Yunan ulusuna ait ve ulusal merkezi ile güçlü bağlarını korumakta olan kişilerdir. Bu nedenle, diaspora şu şekilde ayırt edilebilir: a) Daha önceki göçler neticesinde oluşturulan “tarihi diaspora” veya “tarihi azınlık” ve son ikiyüzyıl boyunca ulus devletlerin oluşturulması sırasında meydana gelen tarihsel olaylar ve çok uluslu imparatorlukların dağılması sonucu ortaya çıkan Arnavutlukta ve İstanbul’daki Yunan azınlıklarını örnek olarak gösterebiliriz. b) Modern Diaspora, Yunanistan’dan veya üçüncü devletlerden, 19. yüzyılın sonundan bugüne kadar geçerli ev sahibi devletlerde gerçekleştirilen göçlerle kuruldu. Modern diaspora’ya: Batı Almanya’daki, Avustralya’daki ve Amerika

Birleşik Devletlerindeki ve diğer devletlerde yaşayan Yunanlıları örnek olarak verebiliriz¹¹¹.

Vatandaşlık, kişi -vatandaş- ile devlet arasındaki hukuki ilişkidir. Vatandaşlık, devlet ile kişi arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kurumdur. Daha doğru bir ifade ile vatandaşlık, birey ile devlet arasındaki hukuki ve siyasi bağıdır. Diğer taraftan Yunan milleti ve mevcut Yunan Devleti'nin yöneticileri için "soydaş" kavramı çok önemlidir. Buna karşılık terim olarak, göç ya da göç hareketi, göç akışı, göç dalgası veya göç akımı bir devletin coğrafyasının sınırları dâhilindeki kişilerin hareketliliğine "iç göç" veya devletin ülkesi, toprakları dışında bir yıldan daha fazla sürede gerçekleşen "dış, sınırlar arası veya uluslar arası göç" denmektedir. Uluslar arası göç, gurbetçiliği, -dışa göçü-, kendi ülkesinden yabancı devlete, yurt dışında yani yabancı devlette kalmayı ve yabancı bir devletten kendi devletinin ülkesine dönüşü -içe doğru göçü- de içerir. Göç, bir döngü oluşturur yani göçün aşamaları mevcuttur. Bunları şöyle sıralayabiliriz: gurbete gitme, gurbette kalma yani ikamet etme veya yurt dışında entegrasyon, geri dönüş ve kendi devletine yani yerine entegre olmasıdır ve belirli bir zamanda ev sahibi devletteki göç boyutunu karakterize eder. Her göç hareketi, beklenen yarar için bireysel, ailevi değerlendirmelere ve belli hukuki düzenlemelere tabidir¹¹².

Yunanistan Anayasasının 4/3 maddesine göre, Yunanistan vatandaşlığının kazanılması için gerekli koşul ve niteliklerin belirlenmesi ortak kanunkoyucuya daha doğru bir ifade ile yasama organına bırakılmıştır. Yunanistan Anayasasının kendisi, Yunan vatandaşlığının kazanılması hakkında bireysel bir hak temellendiremez, düzenleyemez. Fakat Anayasa ne de vatandaşlık meselesini tamamen ortak yasa koyucuya yani yasama organına bırakmıştır. Yasama organı öncelikle Anayasanın 4. maddesinin 1. ve 2. fıkrası hükümleri ile bağlıdır. Bu noktada önemli bir husus da Yunanistan Anayasasının 108. maddesidir. 108. madde Yunanistan Anayasasının 51/4A maddesi ile birlikte düşünülmelidir. Yunanlı Anayasa hukukçusu *Hrisogonos*'a göre,

¹¹¹ Παπαδοπούλου, Λ.: "Λαός ή Έθνος;" www.diplomaline.gr (24.05.2014).

¹¹² Παπαδοπούλου, www.diplomaline.gr (24.05.2014).

“Vatandaşlık hakkı, ayrıca Yunanistan Anayasasının 2/1. maddesinden de kaynaklanmamaktadır...”¹¹³.

Seçmenler, aktif vatandaşlardan oluşmaktadır. En yüksek devlet organına üyelik niteliklerini Anayasanın kendisi ve mevcut seçim yasası belirlemektedir. Aktif vatandaşlık özelliğinin kazanılması konusundaki temel koşulları Yunanistan Anayasasının 51/3. maddesi belirlemektedir. Bu seçim yasasının öngördüğü Yunanistan vatandaşlığına sahip olma hakkındadır. Yunanistan’da 18 yaşını tamamlamış erkek ve kadın Yunan vatandaşları oy kullanma hakkı vardır. Seçmen kütüklerine kayıt, oy kullanma hakkının icrası için sadece idari bir ön koşuldur. Bu nedenle Yunan vatandaşlığının iktisabı ile oy kullanma hakkının yoksunluğu birbiriyle karıştırılmamalıdır¹¹⁴.

Her yasa tasarısı hakkında Yunan Danıştay’ı tarafından anayasaya aykırılığının önleyici kontrolü yapılmaktadır. Aynı zamanda Yunan Sayıştay’ı tarafından da yasa yürürlüğe girince harcamaların Yunan Devlet Bütçesinde oluşturacağı yükün kontrolü ve hesaplamaları da yapılmaktadır. Hükümetin seçim kararı alması ya da seçimlerin yapılması iç hukuk, Topluluk yani Avrupa Birliği Hukuku ve uluslararası hukuk ile uyumlu olup olmadığı (Yunanistan Anayasasının 28. md.) önem kazanmaktadır¹¹⁵. Yunanistan’da yasadışı göç ile ilgili bir yasa tasarısının kabulü için Yunan Meclisindeki 300 milletvekilinden oylamaya katılan milletvekillerinin 2/3 çoğunluğunun yani en az 200 milletvekilinin olumlu oyu gerekmektedir. Anayasa ile tanımlanan devlet dışında bulunan Yunan vatandaşları için de bu geçerlidir (Yunanistan Anayasasının 51/4. md.).

“Vatandaşlığın özelliği” (citizenship), Batı siyaset felsefesinin en tartışmalı kavramlarından biri olarak kabul edilmektedir. “Demokrasi”, “haklar”,

¹¹³ **Χρυσόγονος, Κ.:** Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα. Εκδ. Σάκκουλα 2002, s. 163.

¹¹⁴ **Τσάτσος, Δ.:** Συνταγματικό Δίκαιο Τόμος Β’ Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας. Εκδ. Σάκκουλα 1993, s. 175-176; “Τί προβλέπουν το σύνταγμα και οι νόμοι για την ιθαγένεια;” <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://gazaki.wordpress.com/2009/12/27/ithageneia/> (04.06.2014).

¹¹⁵ “Τί προβλέπουν το σύνταγμα και οι νόμοι για την ιθαγένεια;” <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://gazaki.wordpress.com/2009/12/27/ithageneia/> (04.06.2014).

“değerler”, “siyasi erdem”, “bireysel çıkarlar”, “ortak iyi”, “ulusal çıkar” ve “siyasi katılımın değeri” kavramları ile bağlantılı olarak düşünülmelidir¹¹⁶. “Vatandaşlık”, kavramsal içeriği ile ilgili olarak, çok önemli, hassas ve tanımlanması zor bir kavramdır. Özellikle iki geleneğin, a) ”Şehir” odaklı demokrasi (“belediye (dimos ‘δήμος’)”, democracy) “siyasal-demokratik”, ve b) ”Kozmos” yani “dünya” eksenli/odaklı “liberalizm (liberalism)” ve “kosmopolitizm (cosmopolitanism)” “liberal-kozmpolit” oluşumlar ile ilişkilidir¹¹⁷. Analitik olarak, “vatandaş” dolayısıyla “aktif vatandaş” kavramı, Antik Yunanistan’da “şehir” ile ilgili olarak ortaya çıktı. Aristotelesçi geleneğin aksine “modernist-liberal” siyasi gelenek özgürlükleri ve bireyin haklarını merkeze koyar. Fakat küreselleşen toplumda vatandaşlık evrensel nitelikli bir boyut kazanmaktadır¹¹⁸. Uluslarüstü özelliklere sahip bir toplumda vatandaşlık kavramı yeni “kritik”, post-ulusal vatandaşlık (post-national citizenship), Avrupa yönetimi (european governance), küresel sivil toplum (global civil society) ve kozmpolitlik (cosmopolitanism) gibi kavramlarla bağlantılıdır¹¹⁹.

Son yıllarda “vatandaşlık” ve “etkin vatandaşlık” kavramlarına ilişkin yorumlar, etkili ilgileşim/korelasyonlar, demokratik vatandaşlık, sivil toplum ile ilişkisi ve zorunlu olarak çok-kültürlü toplumların birlikte yaşamalarına ilişkin tartışmalar güçlenmiştir¹²⁰.

¹¹⁶ **Μπάλλιας, Σ.:** Ανθρώπινα Δικαιώματα. Ιδιότητα του Πολίτη και Εκπαίδευση, ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ. (επιμ), Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση. εκδ. Παπαζήση, Ατina 2008, s. 305.

¹¹⁷ **Dealanty, G.:** European Citizenship: A Critical Assessment, Citizenship Studies, 11 (1), 2007, s. 64.

¹¹⁸ **Μπάλλιας, Σ.:** Σε Αναζήτηση του Σύγχρονου Ενεργού Πολίτη, ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ.: (επιμ), Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση. εκδ. Παπαζήση, Ατina 2008, s. 9-41.

¹¹⁹ Bkz. **Habermas, J.:** The Postnational Constellation, Polity Press, Cambridge, 2001.; **BECK, U.:** “Thecosmopolitanperspective: Sociology of thesecondage of modernity”, British Journal of Sociology, vol. 51, (1), 2000, s. 79-105; **Featherstone, M.:** “Cosmopolis. An Introduction”, Theory, Culture&Society, Vol. 19 (1-2), 2002, s. 1-16.

¹²⁰ **Καρακατσάνη, Δ.:** Στρατηγικές Πολιτικής Διαπαιδαγώγησης στην Εκπαίδευση και Επαναπροσδιορισμός του Ρόλου του Εκπαιδευτικού Εισήγηση στην Ημερίδα “Ενεργοί Πολίτες και Εκπαίδευση” στο Πλαίσιο των Εκδηλώσεων του “Ευρωπαϊκού Έτους Ενεργών Πολιτών Μέσω της Εκπαίδευσης”, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών (Patra Üniversitesi), 12 Δεκεμβρίου 2005.; **Λάβδας,**

Avrupa Birliği çerçevesinde Avrupa vatandaşı (European citizenship) kavramı tarihsel olarak Avrupa kimliği, bilinci ve Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı, hakları ve Avrupa Birliği'ndeki demokrasi eksikliği ile ilgili sorunlarla ilişkilendirildi. Vatandaşlık özelliği, Maastricht öncesinde ve sonrasında ekonomi lehinde, fakat siyasetin aleyhinde ve sosyal boyutu da asimetric olarak geliştirildi. Maastricht öncesi “vatandaş” kavramı haklarla sınırlıydı. Dört (4) özgürlük çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu dört özgürlük şöyle sıralanabilir: a) Kişilerin, b) Malların, c) Ürünlerin ve d) Hizmetlerin serbest dolaşımı. 1970’li ve 1980’li yılları boyunca “Avrupa vatandaşı” kavramı Avrupa bütünleşmesinin siyasi ve kültürel boyutu ile ilişkilendirildi¹²¹.

Avrupa Birliği Antlaşmasına ilk kez vatandaşın yasal statüsüne ilişkin sınırlı sosyal ya da burjuva unsurları dâhil edildi. Avrupa Birliği Antlaşmasının “milliyeti” ve “vatandaşlığı” düzenleyen 8. maddesine göre, “Birliğin vatandaşlığı/milliyeti (citizenship) düzenlenmektedir. Avrupa Birliğine üye bir Devletin uyruğuna (citizen) sahip olan her birey, Avrupa Birliği Vatandaşıdır (citizen). Avrupa Birliğinin vatandaşları haklara ve bu antlaşmada öngörülen yükümlülüklerle sahiptir.”

Maastricht Antlaşması ile birlikte Avrupa’da, tek bir iç pazarın kurulması yönünde hakların yasal boyutu üzerinde durularak “Avrupa ekonomik vatandaşlığı (economy based citizenship)” kabul edildi.

1997-2007 dönemi boyunca, çeşitli metinlerde ve Avrupa Komisyonu girişimleri üzerine “aktif vatandaşlık (active citizenship) doğrudan “Avrupa Boyutu” ile Bilgi Avrupa’sının inşası gündeme getirildi. Avrupa Birliğinde 1998 yılında “Education and active citizenship in the European Union” başlıklı bir yazı yayınladı. Bu yazıda, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği vatandaşı ile “Bilgi Avrupa’sının” inşası arasındaki ilişkinin analizi yapıldı. Avrupa Birliği, Avrupa vatandaşlarının aktif katılımı ile hayat boyu öğrenme alanına dönüştürülmesi hedeflenmektedir. “Bilgi Avrupa’sının” inşası, Avrupa vatandaşlığı ile ilgilidir. Geniş Avrupa toplumsal, kültürel bölge-

Κ./Χρυσόχου, Δ.: Για Έναν Κοινό Δημόσιο Πολιτισμό, ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ.: (επιμ), Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση, εκδ. Παπαζήση, Ατina 2008, s. 234-262.

¹²¹ **Παντίτης, Σ./Πάσις, Γ.:** Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση. Όψεις, Θεωρήσεις, Προβληματισμοί, εκδ. Gutenberg, Ατina, s. 150.

sinde, özellikle milli kimliğin egemenliğinde meydana gelen değişiklikler, toplumsal ve kültürel çeşitliliğin kabul edilmesine doğru evirildi¹²².

Anılan Avrupa Komisyonu metninde “milli kimlik” ve “vatandaşlık” geniş anlamda kabul edilmektedir ve şu aşağıdaki boyutları kapsamaktadır: a) Hukuki boyut, devlet, toplumsal ve siyasi haklar içeren bir ağıdır. b) Duygusal boyut, sosyal içerme, bütünleşme ve bunların yanında kimlik ve değerler konularında teşvik ve tanıtımına bağlıdır. c) Bilgi ya da bilişsel boyut, bilgi edinme ve bilgi konularıyla ilgilidir. d) Pratik boyutu, aktivasyon ile ilgilidir ve vatandaşın katılımına ilişkindir¹²³.

Lizbon Stratejisi bağlamında ve Avrupa Birliğinin stratejik hedeflerine ulaşmak için “önümüzdeki on yıl için dünyanın en dinamik ve rekabetçi bilgi tabanlı ekonomisine” sahip olmak bakımından aktif vatandaşlık (active citizenship), toplam 13 hedeften bir tanesi gelecekteki eğitim sistemlerinin hedefi olarak tanımlandı. Politik kapasitesi daha doğru bir ifade ile vatandaşın kapasitesi (civic competence), yaşam boyu öğrenme için sekiz beceriden biridir. 6. Yetenek’e göre, kişilerarası, kültürlerarası, sosyal beceriler ve vatandaşın kapasitesi/becerileri (Interpersonal, intercultural, social competences, Civic competence)”. Vatandaşın yetkinliği ya da becerisi “demokrasi”, “aktif vatandaşlık özelliği”, “vatandaşlık hakları” gibi kavramları nasıl anladığı bilgisine dayanmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda, uluslararası bildirilerde, yerel, bölgesel, ulusal, Avrupa ve uluslararası düzeyde çeşitli kurumlar tarafından bu kavramların nasıl dâhil ve ifade edildiği, nasıl uygulandığı beceri ve bilgisine dayanmaktadır¹²⁴.

¹²² Bkz. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Προς Μια Ευρωπαϊκή Διάσταση Εκπαίδευσης και Ενεργού Συμμετοχής του Πολίτη, Lüksemburg, 2000.

¹²³ Πάσιας, Γ.: Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση Τόμος Α΄, εκδ. Gutenberg, Atina, 2006, s. 465-466.

¹²⁴ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Σύνοδος της Λισσαβόνας (23-24.3.2000), Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες, 2000, παρ. 5α.; ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, “Οι Συγκεκριμένοι Μελλοντικοί Στόχοι των Συστημάτων Εκπαίδευσης και Κατάρτισης”, αριθ. 5980/01, EDUC 23, Brüksel, 14.02.2001; ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, “Οι Συγκεκριμένοι Μελλοντικοί Στόχοι των Συστημάτων Εκπαίδευσης και Κατάρτισης”, αριθ. 5980/01, EDUC 23, Brüksel, 14.02.2001; Πάσιας, Γ.: Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση Τόμος Β΄, εκδ. Gutenberg, Atina 2006, s. 205-213.

Demokrasi, vatandaşlık ve eğitim ilişkisi ile ilgili olarak vatandaşlık durumunun yönetiminde en önemli temel anlayıştan biridir. Vatandaş, demokrasinin varlığı konusunda en önemli, belirleyici rolü oynar. *Çaços*'a göre, Eğer, vatandaşın işlevi sadece oyuyla Meclisin meşruluğunu sağlamakla sınırlı olduğunu varsayarsak, o zaman belirli bir “vatandaş türü” vardır. Başka bir deyişle sadece seçim sürecindeki bir vatandaşlık söz konusudur. Eğer toplum münhasıran “seçmenler organı” olarak kabul edilirse, bu demektir ki siyasi sürece aktif olarak katılan ve siyasi süreci yakından izleyen vatandaş, seçilmiş otorite ile sivil toplum ya da siyasi toplum arasında “uyum” sağlanmasına katkıda bulunur. Böylece, bir hükümet biçimi/rejim olarak demokrasi, bir şeyleri zorla kabul ettirmez, zorla ithal etmez, ama siyasi olarak bilinçli toplumun kendi tabanının ortaya koyduğu özgür iradesinden, görüşlerinden ve belli süreçlerden sonra ortaya çıkan sonuçlara dayanır¹²⁵. Diğer taraftan, aktif vatandaş, demokrasinin ürettiği, oluşturduğu ve aynı zamanda demokrasi aktif vatandaşların varlığını gerekli kılar. Eğer vatandaş, demokrasinin varlığı için belirleyici öneme sahipse, gençlerin eğitimi ve toplumun oluşumu ya da daha doğru bir ifade ile toplumun şekillendirilmesi bakımından “durumun olmazsa olmazları (condition sine quanon)” anlaşılır olmaktadır¹²⁶.

SONUÇ

Yunanistan Anayasasından kaynaklanan vatandaşlık hakları ve yükümlülükleri, bireysel, sosyal ve siyasal haklar olarak sınıflandırılmaktadır. Spesifik olarak, siyasi haklara o devletin sadece vatandaşları sahiptir. Aktif vatandaş, demokrasinin düzgün işleyişini temin etmektedir. Bu bakımdan eğitim, aktif öğrenci ve dolayısıyla düzgün, erdemli vatandaşların yetiştirilmesi bakımından çok önemlidir. Sosyal ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri ile ve genel olarak geniş anlamda eğitim ve öğretimle öğrencilerin ve dolayısıyla vatandaşların başka bir deyişle halkın ve milletin “siyasi kültürü”, “demokratik kültürü” oluşturulmaktadır. Günümüzde sürekli gelişen toplumların

¹²⁵ **Τσάτσος, Α.:** Συνταγματικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας, Ατina, 1982, s. 214 ve 213-218.

¹²⁶ **Κοντογινοπούλου, Π. Γ.:** Η Δημοκρατία Ο Πολίτης και οι “Άλλοι” Πολιτισμική Οκειώση της Κοινωνικής και Πολιτικής Εκπαίδευσης, εκδ. Gutenberg, Ατina 2005, s. 21.

öğrencilerinin-vatandaşlarının eğitimi nasıl olmalı ve eğitim “özellikli vatandaş” ve “aktif vatandaş” yetiştirmek için nasıl yardımcı olabilir? Çağımız modern demokratik toplumları bu soruların cevaplarını araştırmaktadır.

Milliyet kavramı Yunanlılarca, aynı milletten olan, aynı ırktan gelen ve aynı devletin ülkesinde ikamet eden insan topluluğu olarak anlaşılmaktadır. Millet ise, ortak tarih, ortak kültür, ortak ideal, ortak gelenek, ortak görenek ve genellikle ortak dil, ortak din ve ortak kökenden geldikleri inancına sahip bir insan topluluğudur. Bugünün bilimsel milliyetçilik anlayışına göre ise, hiçbir çağdaş “millet/ulus” ortak bir ırktan ve ortak bir biyolojik kökten gelmemektedir. Önceleri kabul edilen dini bağların yerini, 1789 yılından sonra milli bağlar almıştır.

Halk dediğimizde, aynı devletin ülkesinde yaşayan, aynı devletin vatandaşı olan insan topluluğu anlaşılmaktadır. Yöneticiler bakımından halk ise, bir ülkedeki yurttaşların tamamıdır. Halk, ortak dil, ortak gelenek ve ortak kültüre sahip olan bir özel ırksal ya da milli gruptur.

Yunanistan Anayasasının 1. madde hükmü Yunanistan devletinin rejiminin demokratik olmasını öngörmektedir ve “halk” egemenliğine yani Yunan vatandaşlarına dayandığını ifade etmektedir. Yunanistan Anayasasına göre, Devlet gücü, sadece halkın yararı için değil, fakat aynı zamanda “milletin/ulusun” yararı için de icra edilmelidir. “Millet/ulus” dediğimizde Yunan Anayasasında şu mantıksal olasılığı ayırt edebiliriz. Millet, ya halkın alt kümesi, ya üst kümesi ya da tüm halkların kesiştiği bir bütündür. Yunanistan Anayasası burada millet kavramı ile etnik/ırksal Yunanlılardan söz etmektedir. Yunanistan vatandaşlığına sahip olanların bir alt grubu veya başka bir devletin vatandaşlığına sahip olan Yunanlıların ataları, Yunan vatandaşı olmasalar dahi, fakat Yunan kökenli/asıllı ise, Yunan soyundan gelmekteyse, Yunan mevzuatına göre “soydaş” olarak, yani Yunan “ırkından” olarak ya da Yunan milletinden kabul edilmektedir.

Yunanistan’da “millet” kavramı ile sadece günümüz Yunan vatandaşları kastedilmemektedir. Geçmişten geleceğe nesiller boyu zaman içindeki bütün Yunanlılar kastedilmektedir. Yunanistan’daki diğer yasa hükümleri de millet kavramını daha iyi tanımlamak ve yorumlamak imkânı vermektedir.

Yunanistan Anayasasının 1. madde hükmü Yunan Devletinin yönetim şeklinin demokrasi olduğunu ve demokrasinin işleyişini çoğunluk ilkesinin

biçimlendirdiğini ifade etmektedir. Halk, kararlar “üretmek”, kararlar almak ve demokratik çalışmalar yapma konusunda egemendir. Demokratik kararlar almak, çoğunluğun mantığıyla hareket ederek, kendisini yönetecek olan siyasi iktidarı yani hükümeti “tayin” etme egemenliğine de yine halk sahiptir. Yunanistan Anayasasının 1. maddesinde açıkça demokrasi ilkesi düzenlenmiş ve koruma altına alınmıştır. Demokrasi, halkın egemen olduğu, halkın bu gücün tek kaynağı ve halkın en üst yönetim organı olduğu hükümet şeklindedir.

Yunanistan’da halk dendiğinde, geniş anlamda bütün vatandaşlar, dar anlamda ise, Yunan ırkından ya da Yunan milletinden olanlar ve aktif seçim hakkına sahip olan nüfusun bir kısmı anlaşılır. Sadece halkın kararları meşrudur. Buna karşılık, devlet organlarının bütün diğer kararlarının meşruluğu da halkın iradesine bağlıdır. Halkın kararı, kaynağı nedeniyle kendi içinde meşrudur.

Yunanistan Anayasasının 1. maddesine göre, bütün iktidar gücü, halk ve millet için ve onun çıkarı için vardır. Yani siyasetçiler, halkın dışında milletin de çıkarlarına hizmet etmeye davet edilmektedirler. Millet, bu nedenle mantıksal olarak farklı ve halktan daha geniş bir varlık değildir. Yani siyasetçiler, bir yandan halkın iradesini, isteklerini dikkate almak zorundadırlar. Ancak diğer taraftan da ulusal çıkarları yani milletin çıkarları doğrultusunda hareket etmelidirler. Başka bir deyişle halkın egemenliği ilkesi, öncelikle milletin çıkarlarına hizmet etmekten geçmektedir.

Yunan Anayasa koyucusu, Devletin bir bileşeni olarak sürekli “halk” kavramını kullanmıştır. Ayrıca halkı, Devletin en üstün unsuru olarak kabul etmiştir. Yunanistan Anayasasına göre, farklı bir kompozisyonda her biri çeşitli “halklar” yoktur. Sadece bütün Yunan vatandaşlarından oluşan tek bir “halk” vardır. Yani bütün Yunan vatandaşları ve bu halk, egemenliğin tek taşıyıcısı, kullanıcısıdır.

Yunan Anayasasının 16. maddesinin 2. fıkrasına göre, Yunanistan’da eğitim, Devletin temel görevidir ve Yunanlıların ahlâki, düşünsel, mesleki, fiziki eğitimini, milli ve dini bilincinin gelişmesini ve onların özgür ve sorumlu birer vatandaş olarak gelişmelerini amaçlamaktadır.

1566/1985 Sayı ve Tarihli yasanın 1/1a. maddesi okulun özgür, sorumlu, demokrat vatandaş, vatana ve Ortodoks Hıristiyan geleneğinin

özgün unsurlarına bağlı vatandaş yetiştirmek gibi bir misyonu olduğunu belirtmektedir. 590/1977 Sayı ve Tarihli Yunanistan Kilisesi Tüzüğü'nün 2. maddesi uyarınca, Yunanistan Kilisesi “Gençlerin Hıristiyan eğitimi ile ilgili olarak ortak çıkarlara ilişkin konularda Devlet ile işbirliği yapması gerektiğini belirtmektedir.”¹²⁷

Yunan Anayasası, “Millet” kavramı ile “Halk” kavramını birbirinden ayırmaktadır. Millet/ulus, bir taraftan bilinç (ulusal bilinç), diğer taraftan biyolojik (aile, annelik, ırk) olarak tanımlanmaktadır. Yunan milli kimliğinin içeriği aynı zamanda da dinidir. Çünkü Yunanistan Anayasasına göre, Yunanistan’daki egemen dinin Ortodoks Hıristiyan dini, Yunan Anayasasındaki ifadesi ile “İsa’nın Doğu Ortodoksluk mezhebi” olduğu, tartışmaya mahal vermeyecek bir biçimde açıkça ortaya konmaktadır. Yunanistan Anayasasının 3. maddesinin 1. fıkrasında Yunanistan Anayasasının isteği ya da amacı Doğu Ortodoks Kilisesi dinini güvence altına almaktır. Ayrıca Yunanistan Anayasasının 59. maddesinde Yunanistan Meclisindeki milletvekillerinin yapacakları yemin düzenlenmiştir. Buna göre, Yunanistan milletvekilleri Yunan Anayasasında hüküm altına alınmış bulunan “Özdeş, Kutsal Bölünmez Üçlü adına yemin” ederler. Yunanistan’daki Müslüman Türkler ise Kutsal Kuran üzerine yemin ederler.

İyi yönetilen bir devlet, eğitim politikalarının sonucu olarak, toplumsal kültürün gelişmesine ve güçlenmesine yanıt vermektedir. Yunanistan’da eğitim yoluyla vatandaşların şekillendirilmesi her zaman eğitim ve öğretimin yani okulun ana amaçlarından biri olmuştur. Avrupa Birliği üyesi Yunanistan’da 1990’dan itibaren, demokratik vatandaş eğitimine ağırlık verilmiştir. Diğer taraftan eğitim, barış, özgürlük ve sosyal adalet ideallerini gerçekleştirmek için önemli ölçüde katkı sağlayabilir. Yunanistan’da eğitimin amacı öğrencilerin “vatandaşlık” kavramının anlamını ve Yunan vatandaşlığı rolünü fark etmelerini sağlamaktır.

Avrupa Birliği üyesi Yunanistan’da, Yunanistan vatandaşlığının kazanılmasında “kan” bağı esasında, Yunanlıların deyimini ile “kan hukuku” nitelenmesinde ısrar edilmektedir. Mülteciye ya da başka bir deyişle yabancıya Yunanistan vatandaşlığının verilmesi “ulus kavramını ayırıştırmak” için

¹²⁷ **Χριστινάκη**, <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

değil, onlarda temelde bireysel ve sübjektif görüşlere dayanan, bir “Yunan bilincinin” gelişmiş olduğunu gösterdiği inancındandır.

Yunanistan Anayasasının 16/2. maddesi ile Mahkemeler, Yunanistan’da eğitim ve öğretimin hedefinin “Yunan ulusal bilincin” gelişmesini sağlamak olduğunu belirtmektedirler. Yunanistan’da ulusal bilinç ailede yani evde, okulda, kilisede ve orduda inşa edilmektedir. Bu nedenle okulda bu dokuz yıllık mecburi eğitim, yabancıların Yunan uyruğunu kazanması için yeterli görülmektedir.

Yunanistan’da Ortodoks Hıristiyanlar dışındaki inanç gruplarının mabetlerinin tamir edilip edilmeyeceğine ya da bir cami veya medrese inşaatına ya da bir caminin disko veya sinemaya dönüştürülmesine izin verilip verilmeyeceğine Yunanistan Kilisesi “hâkim din” olarak yasa uyarınca belediyelerin imar müdürlüklerine görüş bildirme hakkına sahiptir. Belediyeler de bu görüşe uygun hareket etmektedir. Yunanistan’daki Papazlar, uluslar arası mahkemelerden ve uluslararası kuruluşlardan eleştiri kabul etmezler. Avrupa Birliği üyesi Yunanistan’da Kilise ile Devlet işleri hala ayrılmamıştır. Kilise, Yunan milli kimliği örneğinde olduğu gibi diğer her konuda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Καυνακλαρ

- Anaya, James, S.:** Divergent Discourses about International law, Indigenous Peoples, and Rights over Lands and Natural Resources: Toward a Realist Trend, 2005.
- Balimar, E./Vallerstajn, İm.:** Φυλή Εθνος Τάξη, (Yunancaya Çeviri: Ελεφάντη, Α. - Καλαφάτη, Ε.ε.) Atina 1991.
- Beck, U.:** ‘The cosmopolitan perspective: Sociology of the secondage of modernity’, British Journal of Sociology, vol. 51, (1), 2000.
- Bullinger, E. W.:** Figures of speech used in the Bible, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, This printing 1995.
- Cin, T.:** “Yunanistan’da Milli Kimlik Anlayışının Hukuki Boyutları ve En Temel Bir İnsan Hakları İhlâli Örneği.” İzmir Barosu Dergisi, Yıl: 71, Sayı: 3, 2006.
- Connor, W.:** Ethno nationalism: the Quest for Understanding. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994.
- Delanty, G.:** European Citizenship: A Critical Assessment, Citizenship Studies, 11 (1), 2007.
- Ernest R.:** Τι Είναι Ένα έθνος\ Προσευχή Πάνω στην Ακρόπολη, (Yunancaya Çeviren: ΛΑΜΨΑΣ, Γ.: - ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, Η. Π.ε.) Ροές Yayınları, Atina 2009.
- Featherstone, M.:** “Cosmopolis. An Introduction”, Theory, Culture&Society, Vol. 19 (1-2), 2002.
- Gellner E.:** Έθνη και Εθνικισμός, (çeviri Δώρα Λαφαζάνη), Aleksandria Yayınları, Atina 1992.
- Gözler, K.:** Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 18. Baskı, Bursa 2011.
- Gözler, K.:** Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 9. Baskı, Bursa 2010.
- Habermas, J.:** The Postnational Constellation , Polity Press, Cambridge, 2001.

- Hannah A.:** The Origins of Totalitarianism, HarcourtInc., San Diego/New York-London 1985.
- Joseph Carens, H.:** Aliens and Citizens: The Case for Open Borders, στο Ronald Beiner (ed.) Theorizing Citizenship, State University of New York Press, New York 2005.
- Özbalkan, N.:** İngilizce-Türkçe Genel Sözlük, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.
- Özbudun, E.:** Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.
- Seyla B.:** Another Cosmopolitanism, Oxford University Press, Oxford 2006.
- Βαρμάζη, Ν.:** Το Βασικό Ερμηνευτικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Εκδότης Μαλλιάρης Παιδεία, Atina 1981.
- Βουτσάκη, Β.:** “Παιδεία και Ανάπτυξη της Θρησκευτικής Συνείδησης”, Νομοκανονικά Γ’, Cilt: 1, 2004.
- Κακαβούλη, Α.:** Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Παιδεία, Ερευνητική Προσέγγιση - Προβληματισμοί, Atina 1993.
- Καρακατσάνη, Δ.:** “Ο Ρόλος του Εκπαιδευτικού στο Πλαίσιο της Κοινωνικής και Πολιτικής Εκπαίδευσης. Επαγγελματισμός, Αυτοανάπτυξη και Διδακτικές Στρατηγικές” ΜΠΑΛΙΑΣ Σ.: (επιμ) , 2008.
- Καρακατσάνη, Δ.:** Στρατηγικές Πολιτικής Διαπαιδαγώγησης στην Εκπαίδευση και Επαναπροσδιορισμός του Ρόλου του Εκπαιδευτικού Εισήγηση στην Ημερίδα “Ενεργοί Πολίτες και Εκπαίδευση” στο Πλαίσιο των Εκδηλώσεων του “Ευρωπαϊκού Έτους Ενεργών Πολιτών Μέσω της Εκπαίδευσης”, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών (Patra Üniversitesi), 12 Δεκεμβρίου 2005.
- Κιουλόγλου, Τ.:** “Εκκλησία: Ο ορισμός, ο Αρχηγός και τα Μέλη” <http://www.jba.gr/gr/Articles/jbasep97.htm> (04.06.2014).
- Κρίππα, Γ.:** Η Συνταγματική Κατοχύρωση του Μαθήματος των Θρησκευτικών Παρ’ ημίν και εν τη Αλλοδαπή, Atina 2000.
- Κρίππα, Γ.:** Συνταγματική Θεώρηση του Μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Πύργος 2008.

- Κυριαζοπούλου, Κ.:** Περιορισμοί στην Ελευθερία Διδασκαλίας των Μειονοτικών Θρησκευμάτων, Selanik 1999.
- Λάβδας, Κ./Χρυσόχου, Δ.:** Για Έναν Κοινό Δημόσιο Πολιτισμό στο ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ. (επιμ), Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση, εκδ. Παπαζήση, Atina 2008.
- Μάνεση, Α.:** Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, Selanik 1980.
- Μανιτάκης, Α.:** Τι Είναι Σύνταγμα, εκδ. Σαββάλας, Atina 2007.
- Ματσαγγούρας, Η.:** “Διεπιστημονικότητα, Διαθεματικότητα και Ενιαιοποίηση στα νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόποι Οργάνωσης της Σχολικής Γνώσης”, περ. (Dergi) Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων. Ειδικό Αφιέρωμα στη Διαθεματικότητα, Cilt: 7, 2002.
- Ματσαγγούρας, Η.:** Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση, εκδ. Γρηγόρη, Atina 2002.
- Μαυρομμάτη Α. Β.:** “Βλαχόφωνοι Έλληνες - η Προσωπική μου Άποψη”, Δεκέμβριος 2000.
- Μιτσόπουλος, Κ. Μ.:** Καθηγητού της Γεωλογίας και Ορυκτολογίας εν τω Πανεπιστημίω και Πολυτεχνίω, Γεωγραφία Φυσική και Πολιτική, Εγκεκριμένη υπό του Υπουργίου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, προς Χρήσιν των Ελληνικών Σχολείων, Έν Αθήναις Σ. Κ. Βλαστώ 1896.
- Μπάλιας, Σ.:** Ανθρώπινα Δικαιώματα. Ιδιότητα του Πολίτη και Εκπαίδευση, ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ.: (επιμ), Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση, εκδ. Παπαζήση, Atina 2008.
- Μπάλιας, Σ.:** Σε Αναζήτηση του Σύγχρονου Ενεργού Πολίτη, ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ.: (επιμ), Ενεργός Πολίτης και Εκπαίδευση, εκδ. Παπαζήση, Atina, 2008.
- Νικολάκη, Μ.:** “Ο Εκσυγχρονισμός και το Εκπαιδευτικό Σύστημα στη Μετανεωτερικότητα: μια Σχέση Εξελισσόμενη” περ. (Dergi) Επιθεώρηση Επιστημονικών και Εκπαιδευτικών Θεμάτων, Cilt: 4, 2001.
- Πανταζής, Β.:** “Παιδεία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Αξιοποίηση «Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» στην εκπαιδευτική πρακτική”, περ. (Dergi) Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, Cilt: 14, 2008.

- Παντίδης, Σ./Πάσιος, Γ.:** Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση. Όψεις, Θεωρήσεις, Προβληματισμοί, εκδ. Gutenberg, Atina, Tarih Yok.
- Παπαδοπούλου, Λ.:** “Λαός ή Έθνος;” www.diplomaline.gr (24.05.2014).
- Πάσιος Γ.:** Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση Τόμος Α΄, εκδ. Gutenberg, Atina, 2006.
- Πάσιος Γ.:** Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση Τόμος Β΄, εκδ. Gutenberg, Atina 2006.
- Πατσόπουλος, Δ.:** Καθηγητού της Ιστορίας έν τω Εθνικό Πανεπιστημίο. Φυσική και Πολιτική Γεωγραφία της Ευρώπης Πλην του Βασιλείου της Ελλάδος, διά τήν Β Τάξην τών Ελληνικών Σχολείων, Εγκριθείσα Εν τω Κατά τόν Νόμον, ΓΣΑ Διαγωνισμώ τών Διδακτικών Βιβλίων διά τήν Τετραετίαν 1909, 1913 Έν Αθήναις Δ Χ Τερζόπουλος Αδελφός 1912.
- Περσελή, Εμ.:** Χριστιανική Αγωγή και Σύγχρονος Κόσμος, Θέματα Θεωρίας και Πράξης τής Χριστιανικής Αγωγής, έκδ. Άρμός, Atina 1994.
- Πορτελάνου, Στ.:** “Η Θρησκευτική Αγωγή και Διδακτική για το Περιβάλλον. Μια Διαθεματική Προσέγγιση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση”, Νέα Παιδεία 114, 2005.
- Πορτελάνου, Στ.:** Διαπολιτισμική Θεολογία, Πρόταση Διαθεματικής Διδακτικής, Ελληνικά Γράμματα, Atina 2002.
- Σαρρής, Ιωάννου Καθηγητού, Γεωγραφία, πρός Χρήσιν των Μαθητών τής Ε΄ και ΣΤ΄ Τάξεως τών Δημοτικών Σχολείων, Κατά τό Τελευταίο Πρόγραμμα τού Υπουργίου τών Εκκλησιαστικών και τής Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Μετά Εικόνων, Χαρτών και Πινάκων. Μιχαήλ Σ. Ζικάκης Yayınları, Atina 1922.
- Σγουρίτσας, Α.:** Συνταγματικό Δίκαιο, Atina 1959.
- Τρωιάνου, Σπ./Πουλή, Γ.:** Εκκλησιαστικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Atina-Gümülcine 2003.
- Τσάτσος, Δ.:** Στο Συνταγματικό του Δίκαιο, Cilt III. Θεμελιώδη Δικαιώματα, 1988.
- Τσάτσος, Δ.:** Συνταγματικό Δίκαιο Τόμος Β΄ Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας. Εκδ. Σάκκουλα 1993.

Χολεβα, Κ.: “Στην Ευρώπη Επικρατεί το Ομολογιακό και όχι το Θρησκευολογικό Μάθημα” http://www.ecclesia.gr/greek/HolySynod/commitees/europe/xolevas_2.html (04.06.2014).

Χριστινάκη, Ει.: “Συνταγματική και Νομική Κατοχύρωση του Μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελληνική Εκπαίδευση [Θεσμική Ανάλυση. Θέσεις Ανεξάρτητων Αρχών. Κριτική και Σχετικές Δικαστικές Αποφάσεις]” <http://www.eirinichristinaki.gr/styled-6/styled-55/index.html> (04.06.2014).

Χρυσόγνου, Κ.: Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Atina- Gümülceine 2002.

3796/1990 Sayı ve Tarihli Yunanistan Danıştay Kararı (ΣτΕ 3796/1990 Τμ.Γ’).

3615/1928 Sayı ve Tarihli “Περί Εκκλησιαστικής Διοικήσεως των εν ταις Νέαις Χώραις της Ελλάδος Μητροπόλεων του Οικουμενικού Πατριαρχείου” Yasası FEK A’ 120/11.07.1928 Yunan Resmi Gazetesi.

2279/1990 Sayı ve Tarihli Yunan Danıştay Kararı [ΣτΕ 2279/1990 Ολομ].

961/1978 Sayı ve Tarihli Yunanistan Danıştay kararı (ΣτΕ 961/ 1978).

3370/1955 Sayı ve Tarihli Yunan Vatandaşlık Kanununun 6. Maddesi.

3284/2004 Sayı ve Tarihli Yunan Vatandaşlık Kanunun 5. ve 7. Maddeleri.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Cilt: II, Ankara TDK Yayınları, Yeni Baskı, 1988.

Türkçe Sözlük, Milliyet Yayınları, 1992.

Türkçe Sözlük Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403, Ankara 1981.

Altın Sözlük Golden Dictionary Genişletilmiş Yeni Baskı, İngilizce/Türkçe, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.

ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ YUNANCA TÜRKÇE SÖZLÜK, Rodamos Yayınları, Atina 1994.

Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής επί του Συντάγματος του 1975, Αθήνα 1975.

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (Α.Π.Σ.) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ», Τόμος Α, ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ατina 2002.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Προς μια Ευρωπαϊκή Διάσταση Εκπαίδευσης και Ενεργού Συμμετοχής του Πολίτη, Lüksemburg, 2000.

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Σύνοδος της Λισσαβόνας (23-24.3.2000), Συμπεράσματα της Προεδρίας, Brüksel, 2000.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας Προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, “Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης”, αριθ. 5980/01, EDUC 23, Brüksel, 14.02.2001.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ. ΠΟΛΥΔΩΡΙΔΗ Γ.: Η Δημοκρατία Ο Πολίτης και οι “άλλοι” Πολιτισμική Οικείωση της Κοινωνικής και Πολιτικής Εκπαίδευσης, εκδ. Gutenberg, Ατina 2005.

“Τί Προβλέπουν το Σύνταγμα και οι Νόμοι για την Ιθαγένεια;” <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://gazaki.wordpress.com/2009/12/27/ithageneia/> (04.06.2014).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f6329fc43497.31397771 (30.07.2013).

<http://www.turkecbilgi.com/ansiklopedi/sek%C3%BClerizm> (05.01.2014).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f63cd79e5b94.56482658 (30.07.2013).;

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategori1=terimarat&kelime1=etnik%20merkezli%20y%C3%B6netim&s3oz5k0t1=IKT (30.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f6332761a797.08649737 (30.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f64780b76cb6.28378907 (30.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f637434978e8.51275174 (30.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=mill%C3%AE&uid=36128&guid=TDK.GTS.51f632a50ef2e8.02288422 (30.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f6318fd17643.70342082 (30.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f647c3a7baa8.84406165 (30.07.2013).

<http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/o-fixte-gia-ethnos-1806-7> (07.08.2012).

<http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/i-%C2%ABarxi-ton-ethnotiton%C2%BB> (07.08.2012).

http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1874070193_17-VOLTA%C4%B0RE%20VE%20ROUSSEAU%20ETRAFINDA%20AYDILANLANMA%20%C3%87A%C4%9EI%20FRANSIZ%20YAZINI.pdf (05.01.2014).

<http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/i-ethniki-syneidisi> (07.08.2012).

<http://www.protovoulia.org/morfotiko-periexomeno/thematikes/eyropaikos-politismos/oi-ethnikes-antiparatheseis> (07.08.2012).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f63aa31156b4.45116359 (29.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f63538decf71.55903342 (29.07.2013).

<http://www.birgaripmatematikci.com/egitim/bilgi-bankasi/karma-bilgi-bankasi/861-ulus-ve-halk-kavramlari-nedir.html> (30.06.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f637cc99f9a8.51039464 (29.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51f6434670a1a1.88662353 (29.07.2013).

<http://www.nedirnedemek.com/yerli-halk-nedir-yerli-halk-ne-demek>
(30.06.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&gclid=TDK.GTS.51f642c16dc9d5.42508894 (29.07.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&gclid=TDK.GTS.51f642345d0994.87330328 (29.07.2013).

<http://www.unicankara.org.tr/today/4.html> (30.06.2013).

<http://www.haber7.com/dunya/haber/517507-abd-bmye-yerli-halklar-sozu-verdi> (30.06.2013).

<http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm> (30.06.2013).

http://eamb-ydrohoos.blogspot.com/2010/11/blog-post_18.html
(24.05.2014).

<http://www.tamos.gr/personal.html> (06.06.2014).

http://www.intellectum.org/articles/issues/02_13.htm (24.05.2014).

<http://www.constitutionalism.gr/site/2303-to-dikaiwma-stin-itageneia-kai-i-exoysia-toy-dimok/> (24.05.2014).

